NOVALIS

ET DIGTERLIV FORTALT AF **VILH. SOMMERFELT**

KRISTIANIA I KOMMISSION HOS CAMMERMEYERS BOGHANDEL 1895

L. Schmidts Bogtrykkeri, Larvik.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats av Nasjonalbiblioteket i Oslo i mars 2009 och anpassats för Projekt Runeberg i augusti 2013 av Ralph E.

„Es giebt manche Blumen auf dieser Welt, die überirdischen Ursprungs sind, die in diesem Klima nicht gedeihen, und eigentliche Herolde, rufende Boten eines bessern Daseins sind. Unter diese Boten gehören vorzüglich Religion und Liebe.“

Der gires mange blomster i denne verden, som er af overjordisk oprindelse, som ikke trives i dette klima og egentlig er herolder, kaldende sendebud fra en bedre tilværeise. Til disse sendebud hører fortrinsvis religion og kjærlighed.

Novalis. *Fragmente.*

I.

Barndom og læreaar.

——

Barnet er mandens fader.

Wordsworth.

Fredrick von Hardenberg blev født den 2den mai 1772 paa godset Wiederstärit ved Harz-bjergenes fod, ikke langt fra Luthers fødeby Eisleben.

Hans far, Erasmus von Hardenberg, var en alvorlig og mandig personlighed, ildfuld og heftig, en af disse gammeltyske embedsmænd, som holdt streng hustugt, og hvis kristendom var idel tugt og disciplin. 1 sin ungdom havde han studeret bergvidenskab og en tid været militær; nu leved han som en værdig patriark, i sit andet egteskab omgivet af blomstrende sønner og døtre. Det første egteskab havde været kortvarigt; efter sin unge hustrus pludselige død fik han sin religiøse krise: han saa slaget som straf fra Gud for et verdsligt liv. Metodistiske skrifter førte ham ind i en haard bods-4

kamp; i denne blev han støttet og veiledet til klarhed og fred af en ven, som tilhørte brødremenigheden. Naar man i Tysklands aandsliv i slutningen af forrige aarhundrede støder paa en levende kristentro i modsætning til den herskende moral- og lyksalighedslære, da skyldes det næsten altid paavirkning fra herrnhuterne. Brødremenigheden er som en oase i ørkenen, der byder den tørstende sjæl læskende vand fra de evige livskilder.

Erasmus von Hardenbergs anden hustru hed Augusta Bernhardine von Bölzig; hun skildres som en from, noget svag natur, som lod sig helt beherske af manden, hvis strenghed mod børnene hun søgte at mildne, ikke sjelden

ved at skjule deres feil for ham. Det var en fin kvinde af et dybt poetisk gemyt.

Friedrich var den næstældste af elleve børn. Han udviklede sig sent, var indadvendt og stille og stod i de første aar øiensynlig tilbage, ikke alene for sin et aar ældre søster Karoline, men ogsaa for sin to aar yngre bror Erasmus. Hans far trodde derfor, at han mangled evner; den ømme mor slutted sig derimod inderlig til sønnen, om hvis digterkald hun profetisk udtaler sig i nogle digte fra hans barneaar.5

Han gjengjældte ogsaa rigelig hendes kjærlighed og har i et brev fra studenterdagene givet hende et vakkert vidnesbyrd:

„Jeg véd, at du saa gjerne ser, at jeg skriver til dig, selv om jeg forsikrer dig, at ogsaa ellers tanken paa dig gir mig mine lykkeligste timer, naar min fantasi levende udmaler sig dit billede, naar alle de vakre scener i fortid og fremtid, som jeg har gjennemlevet eller skal gjennemleve med dig, staar for mig og hvert træk af dem er besjælet; naar endog fremtidens slør hæver sig, og jeg ser dig som ska-berinde af alle de høitflyvende planer, som en altfor dristig tillid til mine kræfter lar mig udkaste. Thi hvem skylder vei de fleste mænd, som har vovet noget stort for menneskeheden, sine kræfter ? Ingen anden end si?ie mødrel Du bidrog næsten alt til udvikling af mine kræfter, og alt det gode, jeg engang virker og vover, er dit verk og den skjønneste tak, jeg kan give dig ... ."

Hjemmet og omegnen var vei skikket til at udvikle et drømmeliv hos gutten. Herregaarden, hvor de boed, havde oprindelig været et nonnekloster, og den nye bygning var opført lige ved den gamle klosterbygning, der nu brugtes til lade, men endnu havde sine vakre buevinduer, omslyngede af vin-6

ranker. Der kunde vei barnefantasien faa næring, og naar saa i skumringstimen den gamle barnepige fortalte de kjære, kjære eventyr, da var det en fest for de smaa, som de stadig glæded sig til. Eller nede i landsbyen hos bjergmændene; dér fik ogsaa sjælen eiendommelige og for livet varende indtryk, som er forevigede i Iste del af romanen Heinrich von Ofterdingen.

Familien leved stille, næsten uden selskabelig omgang. Det ensformige liv afbrødes kun, naar en af de to onkler kom i besøg, morbroderen hauptmann von Bölzig, en gammel invalid fra syvaars-krigen, som var fuld af beundring for den store Preusserkonge og fryded de smaa ved sine livlige skildringer fra krigen og sin glødende fædrelandskærlighed, farbroderen landcomthuren til Lucklum i Braunschweig Friedrich Wilhelm von Hardenberg, en fintdannet og nobel mand, som senere fik ikke ringe indflydelse paa Friedrichs liv.

I dennes niende aar indtraf en merkelig vending i hans udvikling: han faldt i en heftig sygdom; men efter flere maaneders fængsling til sygeleiet gik han ud som et nyt menneske, baade paa sjæl og legeme. Det var, siger hans omgivelser, som om hans sjæl var vaagnet af en lang søvn, som om sygdommen7

havde revet over baand3 der hidtil havde sammensnøret hans aand.

Nu gaar det raskt fremad, kundskaber indsamles, sjælsevnerne modnes, og snart har han sprunget forbi baade søster og bror. I fritimerne læste han helst digte eller eventyr og digted selv nye for sine søskend. En eiendommelig poetisk leg øved ogsaa aandsevnerne: af de tre brødre, som var hinanden nærmest i alder, skulde hver forestille en genius, den ene himlens, den anden vandets, den tredie jordens. Søndagskvelderne fortalte nu Friedrich sine brødre de mangfoldigste og forunderligste begivenheder fra disse tre riger. Vi ser den senere naturfilosofiske digter in mue.

I 1784 faldt fru von Hardenberg i en svær sygdom, som medførte stadig hypochondri og tungsind, forbundet med legemlig lidelse. Skygger sæn-ked sig over det lyse hjem. Den 14 aarige datter Karoline maatte træde i husmoderens sted. Mellem hende og faderen blev der nu skjøn fortrolighed; han vandt hende ganske for sine religiøse anskuelser, medens Friedrich fandt dem for snevre. Han modsatte sig sin fars vilje, at han skulde modtage religionsundervisning af den herrnhutiske prest i Neudietendorf , og forholdet mellem far og søn truede med at blive8

spændt, da onklen i Lucklum traadte mæglende mellem. Han hævded guttens ret til aandelig selvstændighed og fik lov til at tage ham med sig hjem til et rigere aandsliv, til et prægtigt bibliothek og nye mennesker. Efter et aars

forløb sendte han dog Friedrich tilbage til forældrene, da han fandt, at livet i Lucklum med sine større forhold og mangeslags mennesker kunde udsætte ham for visse farer, forvænne ham og føre ham for tidlig ind i et berusende verdensliv.

I aaret 1787, da Friedrich var 15 aar gammel, blev. hans far direktør for salinerne (saltverkerne) i Artern, Kösen og Dürrenfels og flyttede derfor til byen Weissenf eis, som ligger malerisk ved floden Saale, omgivet af vinbjerge. Moderens helbred bedredes ; men lige isoleret leved familien, da dens hoved fremdeles ansaa selskabelig omgang utilbørlig for en kristen. Følgen blev, at sønnerne paa egen haand søgte sin trang til omgang tilfredstillet og maatte skjule sine fornøielser for sin far.

Friedrichs skoleundervisning afsluttedes med et aars skolegang i Eisleben, hvis fremragende rektor Jani han stedse mindedes med glæde og tak.

Vei udrustet gik han derpaa til universitetet i Jena for at studere retsvidenskab.9

Her, i Jena, pulserte et kraftigt aandsliv i de dage: theologen Griesbach, filosoferne Reinhold og Fichte, og Schiller først og fremst, der ikke alene ved sine historiske forelæsninger, men endnu mere ved sin personlighed øved en mægtig indflydelse paa de unge. Alle, som saa og hørte Schiller, vidner om det løftende, forædlende, begeistrende indtryk, som denne digter gjorde paf. unge modtagelige gemytter: det var Kants pligtfilosofi, personificeret i et menneske, som selv havde staaet ansigt til ansigt med idealet, havde faaet indvielsens daab fra det høie. Af hans aasyn straalte en renhedens glans, som ikke kunde forfeile sin virkning — den har heller ikke ladet sig uden vidnesbyrd, for kun at nævne frihedsaaret 1813, da saamangen tysk yngling som frivillig ofred alt og fulgte fædrelandets kald: han havde siddet under Schillers katheder og faaet sin ind-vielsesdaab, fædrelandskærlighedens hellige flamme blussede op i hans bryst, med glæde lulgte han kaldet, da kampens time slog,

Men idealet udelukker ikke virkeligheden: brødstudiet maatte ikke forsømmes, saa tænkte den gamle Hardenberg, og han bad Schiller om at formane sønnen til flittig eksamenslæsning. Det gjorde Schiller gjerne. Retsstudier og matematiske studier dyr-10

kedes nu flittig, først i Jena, senere i Leipzig og Wittenberg, hvor han i aaret 1794 afsluttede sine akademiske læreaar. I de sidste af studenteraarene finder vi den yngre bror Erasmus samtidig med Friedrich ved universitetet; it inderligt hjerteforhold udvikled sig mellem de to brødre, som holdt sig til den yngres tidlige død.

I Leipzig deltog brødrene adskillig i selskabslivet; der hører vi ogsaa om Friedrichs første kjærlighed: den blev ikke besvaret og bragte ham som Johannes Evald paa den tanke at gaa i krig. Revolutionskrigene var netop begyndt, og Friedrich udvikler i et langt, karakteristisk brev til faderen sin plan at ombytte det civile med det militære liv. Det lykkedes dog hans far at ombestemme ham.

Som udtryk for hans aandelige standpunkt ved slutningen af studenterdagene kan følgende brudstykke af breve tjene:

„Jeg vil om 3 uger gaa til Leipzig" — skriver han til Reinhold ved afreisen fra Jena — „for dér at begynde at leve paa ganske ny vis. Jurisprudens, mathematik og filosofi skal være de tre videnskaber, som jeg i vinter vil hengive mig til og i ordets strengeste betydning ogsaa hengir mig til. Jeg maa prøve paa at tilkjæmpe mig mere fasthed, mere bestemthed11

mere plan, mere bevidst øiemed, og dette kan jeg lettest naa ved strengt studium af disse videnskaber. Sjælefaste med hensyn til de skjønne videnskaber og samvittighedsfuld afholdenhed fra alt, som strider mod mit maal, har jeg gjort mig til den strengeste lov. „Lær dig selv at kjende" skal være mit memento mori, og „lev skjult" valgsprog for mit praktiske liv.

Schiller viste mig et høiere maal, end jeg havde tænkt mig det, i disse alvorlige videnskaber, for hvilke ethvert kun nogenlunde paa hoved og hjerte ufordærvet menneske maa interessere sig levende. Han lærte mig at lytte til min skjæbnes vink og følge det. Han lærte mig, at man kan, hvad man skal, og at sand aandsstorhed og egte

sedelig karakterskjøn-hed ikke lar sig forlige med smaa opgaver, naar man har kald til større! Jeg behøver derfor ikke at lade mig forarme (leve kummerlig, mich verkümmern) for hjertets eller hovedets vedkommende af mit brødstudium. Muser og gratier kan altid bli mine fritimers fortrolige og nyttige kamerater, deres yndlinger skal altid varmere og varmere bli mødt af mit hjerteslag. Deres verker vil altid for mig beholde et vist trylleri, noget uudsigeligt, sind og aand henrivende."12

I det ovennævnte brev til faderen om hans tanke paa krigstjenesten heder det bl. a.:

„Jeg maa endnu opdrages, maaske maa jeg opdrage mig selv lige til min død. Min lidenskabelige uro og heftighed vilde i studierne drive mig ind paa alt muligt, og deraf vilde desværre de prosaiske aands-arbeider høste allermindst nytte. I den civile stand blir jeg forvænt og blødagtig. Min karakter taaler for lidet stød, og alene saadanne kan danne den og gjøre den fast. Allerede denne heftige lidenskab (den ikke gjengjældte kjærlighed) har havt en — som jeg smigrer mig med — god indflydelse paa min karakter og min indsigt.

Slig en karakter som min danner sig kun i ver-densstrømmen.*) En snever kreds kan aldrig skaffe mig den nødvendige dannelse. Fædreland og verden maa virke paa mig. Ros og dadel maa jeg lære at taale. Saaledes blir jeg tvungen til ret at lære at kjende mig selv og andre, thi kun ved andre og med andre kommer jeg frem. Ensomheden faar da ikke mere lov til sødt at dysse mig i søvn. Fienden vil da ikke, vennen tør da ikke skaane mig. Da begyn-

*) Snil. Goethe Tasso:

„Es bildet ein Talent sich in der Stille, Doch ein Character in dem Strom derWelt."13

der jeg først at øve mine kræfter og blive mandig. Mandighed er maalet for al min stræben. Kun den gjør ædel og udmerket, og hvor kunde jeg før finde den for mig end i en stand, hvor streng orden, nøiagtighed i smaating og én aand sammen fører til et stort maal, hvor livet stedse kun synes et middel, hvor ærens princip skjærper selvfølelsen, forædler alle andre følelser, løfter veddekampen, jager egennytten paa dør, hvor man altid har med sit sidste minut at gjøre. Blir man ikke da vakt til alvor, til mandighed, til klog brug af sine kræfter og sin tid, faar ikke ens karakter da fasthed og dannelse og storhed, ja da maa man staa paa den menneskelige værdigheds, den menneskelige naturs laveste trin . . . . Jeg ved kun altfor godt, hvad jeg ofrer, og hvad jeg vinder, hvortil jeg bestemmer mig, og hvad jeg forlader.

Jeg ved, at soldaterstanden ikke er nogen rosenhave; men hvad andre netop skyr ved den, det tiltrækker mig og gir mig haab om deraf at høste den mest velgjørende indflydelse paa min dannelse."

Tanken paa en militær virksomhed blev, som sagt, snart opgivet, og Hardenberg fuldendte sine juridiske studier i Wittenberg. Det gjaldt nu at finde et virkefelt, hvor han kunde faa sin praktiske uddan-14

neise til embedsbanen. Sachsen med sine smaa for-hold tiltalte ham ikke; Preussen stod for ham som maalet, og her havde han i faderens fætter, minister, senere statskansler von Hardenberg en slegtning, som gjerne vilde hjælpe ham frem på embedsveien. Men — atter stod den strenge, for alt nyt ængstelige far hindrende iveien for den unge. Den franske revolution satte netop alle sind i mægtig bevægelse, og som ellers blev det i Tyskland til en strid mellem fædre og sønner: de gamle havde kun en fordømmelsesdom at udtale over begivenhederne i Frankrig, de unge hilste folkereisningen som en ny tids gjennembrud. Hensynet til, at begge familiens godser laa i Sachsen, bestemte sønnen til at bøie sig for faderens vilje: at han hos kredsamtmand Just i Tennstedt ved Langensalza skulde faa sin praktiske uddannelse. Han opgav dog ikke haabet om senere at komme til Preussen. Men snart skulde han komme til at takke for valget af virkekreds: i Just fik han nemlig en faderlig ven og raadgiver som faa, og netop i har,s distrikt skulde hans hjerte bli bundet fast, £aa fast, at intet skulde formaa at rive ham løs fra Thüringen.

Just fik Friedrich von Hardenberg overmaade kjær. Han giver ham flere aar efter det vakreste15

vidnesbyrd: „Jeg skulde være hans lærer og fører; men han blev min lærer. Ikke bare, at jeg selv i de fag, hvor jeg vei stod over ham ved erfaring og øvelse, maatte opbyde al min kraft for nogenlunde at stille ham tilfreds,

som aldrig slog sig til ro med det simple, det bekjendte, det hverdagslige, men overalt søgte det fine, det dybe, det skjulte; men jeg tænker fornemlig paa, at han rev mig med sig, befried mig fra ensidighedens og pedanteriets lænker, som en mangeearig embedsmand saa let blir smedet i, at han nødte mig til en mangesidig betragtning af samme gjenstand og løfted mig op til de idealer, som altid foresvæved hans aand — saa vidt min tungvindthed tillod det — og gjenopvakte i mig den næsten indslumrede poetiske sans.

Men hvem skulde tænkt, at denne unge mand, for at danne sig til embedsmand, ikke skyede den møie, det krævede, to, ja tre gange at omgjøre ei arbeide, indtil det fremstod saaledes, som det efter hans mening skulde være! At han nedtegnede hele sider af ensbetydende eller i mening beslegtede ord for at opnaa afveksling og præcision i udtrykket i embedsskrivelser ....

Han vilde være, hvad han havde bestemt sig for, ik.ke halvt, men helt. Intet gjorde han over-fladisk, alt grundig. Derved kom hans herlige anlæg, den vidunderlige harmoni mellem alle hans aandsevner og den lethed, hvormed han klarte alt, ham fortrinlig til hjælp. En ny bog gjennemlæste han i fjerdedelen af det tidsrum, som vi andre døde-ige trænger dertil. Saa lagde han den helt og uden let ord tilside, som om han aldrig havde læst den. Naar der nu flere uger eller maaneder efter blev tait om denne bog, saa var han istand til at gjengive hele bogens indhold, at anføre de betydeligste steder i bogen, at fælde en bestemt dom om dens værd og sige, om og hvorfor han kunde anbefale den til denne eller hin ven, eller ikke. Saaledes læste han, saaledes arbeidede han, saaledes studerte han — ogsaa menneskene. Og saaledes var det muligt, at han i saa kort et liv kunde yde, hvad han har ydet.“

II.

Sofie.

Kjærligheden er sterkere end døden.

Den 17de november 1794 kom Hardenberg med Just paa en forretningsreise til Grüningen, et gods, hvor Herr von Roggenthin leved det lykkeligste familieliv med sin hustru og sine børn — „moderen med de vakre børn" hed det i omegnen. Blandt disse var den vakreste en datter af hendes første egteskab, den 13-aarige Sofie von Kühn.

En større modsætning kunde ikke tænkes end den mellem familierne Hardenberg og Roggenthin: hist et strengt, næsten mørkt, indadvendt liv, her lutter livsglæde i de lyse sale, som aabnedes for gjester fra nær og fjern. Medens den strenge tar og den sygelige mor havde lukket det Hardenbergske hus for fremmede, veksled i Grüningen flittigt arbeide med munter selskabelighed. Detrene skiftedes18

om at forestaa husholdningen. Den franske guvernante Jeannette Danscour, en original ældre dame, var som et lem af familien. Sang, leg og dans, uskyldig skjemt hørte til dagens orden. Politiske eller kirkelige stridsspørgsmaal eksisterte ikke for disse naturbørn, som trylled gjesten tilbage til en fjern idyllisk tid.

Hardenberg var straks tilfangetagen af denne sorgløse familie; men en af dens medlemmer skulde binde ham for livet. Hvor forunderligt det end høres, at et 13-aarigt barn skulde kunne gjøre et saa mægtigt indtryk paa den voksne, 22-aarige mand — vist er det: Hardenberg kom, saa og var fangen. Denne slanke, fine skikkelse — halvt barn, halvt ung kvinde — som Gretchen „halb Gott, halb Kinderspiel im Herzen" — med de ædle træk, de underfulde mørkeøine og „det lokkede hoved, der syntes at svæve over den hulde skikkelse" — hun aabenbared ham for første gang idealet i menneskelig skikkelse. Han drømte om i hende at finde, naar tiden fik udfolde al den herlighed, som laa skjult bag ubevidsthedens dække, „den skjønne sjæl", den himmelske aand, den bedre halvdel, som hans sjæl havde higet efter — først kun dunkelt anet, en Beatrice, en Ohebiel.19

Om Sofie ogsaa havde kunnet opfylde hans forhaabninger, hvis hun havde faaet leve, er et stort spørgsmaal: aandsdybde synes i virkeligheden ikke at have ligget til hendes familie, og alt hvad der er fortalt om hende i familiens optegnelser, tyder vistnok paa uskyld, renhed, livsglæde, men ingenlunde paa de æteriske, overjordiske egenskaber, hvormed den sterkt idealiserende digter senere udstyrer hende. Hun har været som den elektriske funke, der tændte hele hans hjerte- og aandsliv: hun har givet hans digteriske fan'.asi en mægtig impuls, og den har, uafhængig af hende, hævet sig til en stedse høiere og høiere flugt. Det gaar jo i aandens verden som i blomsternes: et eneste blomsterstøv er tilstrækkeligt til at frembringe en rig virksomhed nede i planten, denne omdanner det og udfolder en rigdom af duft og skjønhed.

Digteren Ludvig Tieck, der nogle aar efter blev Friedrich von Hardenbergs bedste ven, skriver om hans kjærlighed til Sofie von Kühn:

„Allerede det første syn af denne skjønne og vidunderlig elskelige skikkelse blev afgjørende for hele hans liv, ja man kan sige, at den følelse, som da gjennemtrængte og besjæled ham, blev hans hele ivs indhold. Barneskikkelser præges stundom af et20

udtryk, som vi, fordi det er for huldt og aandig elskeligt, maa kalde oveijordisk eller himmelsk, og sedvanlig gribes vi overfor disse forklarede og næsten gjennemsigtige ansigter af en frygt for, at de skal være for tendre og fint sammensatte för dette liv, for at det er døden eller udedelighedén, som saa betydningsfuldt skuer os imøde fra disse straalende øine; og kun altfor ofte gjør en hurtig henvisnen vore bange anelser til sandhed. EndnU mere gribende er disse skikkelser, naar de lykkelig har tilbagelagt barneaarene og fremblomstrer til unge kvinder. Alle, som har kjendt denne vor vens underfulde elskede, er enige om, at ingen beskrivelse kan udtrykke den gratie, den himmelske ynde, hvormed dette eiendommelige væsen bevæged sig. den skjønhed, som omstraaled hende, den majestæt, som pryded hende. Novalis blev til digter hver gang han talta om hende. Hun havde fyldt sit 13de aar, da han lærte hende at kjende, vaaren og sommeren 1795 var hans livs blomstringstid; hver time, han kunde rive sig løs fra sine forretninger, tilbragte han i Grüningen, og senhøstes samme aar fik han af Sofies forældre det for fremtiden bestemmende jaord."

Friedrichs bror Erasmus kunde vanskelig sæ:te sig ind i denne pludselige forelskelse; i et par breve21

undres han over, at broderen saa hurtig har kunnet binde sig for hele livet til en kvinde, som endnu ikke har naaet sit 14de aar. Men neppe havde han selv lært at kjende familien i Grüningen, før han er ligesaa begeistret for disse mennesker som Friedrich. I et brev at lite september 1795 skriver han til sin bror: „Kuriøst er det, at naar man har set Grüningerpigerne, saa faa, saa yderst faa (so blut-loenig) piger interesserer en. Mange, som man ellers i en øm stund gjerne havde sprunget i vandet for, springer man nu ikke op af en stol for . . I Grüningen rækker kjærlighed, venskab, endrægtighed ogalle huslige dyder hverandre søsterlig haanden".

At Friedrich von Hardenbergs følelser ogsaa hurtig gjengjældtes af Sofie, derom vidner i al sin barnlige enfold og simpelhed hendes dagbog, som familien har bevaret.

„Den 6te januar 1795. Familien Just drog her igjennem til Leipzig. Hardenberg fulgte dem til — — — og kom saa tilbage hertil.

Onsdag den 7de. Idag red Hardenberg atter bort.

Lørdag den 10de. Hardenberg kom iefter-middag.

Søndag den Ilte kjørte vi til Sachsenburg; Hardenberg kjørte med, og jeg var slet ikke fornøiet.22

Iste marts var Hardenberg hos os.

Den 2den gik jeg tidlig til prestegaarden. Hardenberg var ogsaa der. Fru Just kom derhen.

Den 4de gik jeg til prestegaarden, og da jeg igjen kom hjem, var Hardenberg borte.

Den 7de marts. Idag kom et bud fra fru Just, Hardenberg kom ikke.

Fredag den 13de. Det var idag bededag, og Hardenberg var her.

14de marts. Idag var Hardenberg er.dnu her, han modtog et brev fra sin bror."

„Vaaren og sommeren 1795 var de to hjerters blomstringstid," siger vennen Tieck. Mellem Tennstedt og Grüningen gik eller red han næsten hver dag. Underveis samtaler han med bondepigerne om Sofie og tæller minutterne, til han igjen er hos hende. Høsten 1795 synes han, af nogle breve til broderen at dømme, at have gjennemgaaet en kamp med sig selv, om ogsaa forholdet i virkeligheden vilde føre til lykke for begge; han har maaske anet forskjellen mellem den virkelige Sofie og det idealbillede af hende, han havde dannet sig. Men en farlig sygdom, hun faldt i, har atter knyttet ham fastere til hende, og den sjeldne maade, hvorpaa23

hun nu og senere bar sine lidelser, har fyldt hans sjæl med beundring og bortjaget alle tvil.

Et brev til broderen Karl fortjener at meddeles:

„Elysium den 20de nov. 1795.

Hvor nær ofte tabet af vor hele lykke er os, hvor farlig derfor enhver spekulation om uforstyrret lykke er, og hvorledes varig ro kun er mulig derved, at sjælen hæver sig over alle skjæbnens slag og løsner sig fra alt, som er tilfældighedens magt undergivet: derom er jeg i disse dage paany bleven levende overtydet. — I begyndelsen af forrige uge havde vi gjester her. Vi var meget glade, og jeg overgav mig siden til den mest sorgløse ro. Forrige tirsdag var terminen for regnskabsopgjør. Det var aarsdagen for mit bekjendtskab (den 17de november 1794). Lørdagen iforvejen gik jeg ved middagstid rolig hjem; og da Kristian sammen med kaffen bragte mig den efterretning, at Sofie var syg, selv da blev jeg ikke videre ængstelig, ilte dog op paa kontoret og hørte der af fru Just at hofraad Ebhard von Sondershausen var bleven hentet. Jeg traadte ind i huset og fandt alt i bevægelse; Ebhard erklærede hende for farlig syg. Leveren var sterkt angrebet, de heftigste smerter, fra mandagen af (den24

9de nov.) søvnløse nætter, brændende feber — hun var allerede to gange aareladt. Hun var svært mat. kunde ikke røre sig, men var dog glad og gudhengiven. Videre vil jeg ikke fortælle dig. Nu, fredag, da jeg skriver til dig, er al fare over, appetiten indfinder sig atter, bedringen er i fuld gang. Du kan tænke dig, hvor vi alle har lidt. Nu er jeg igjen fornøiet og bér dig sende dette brev straks til Erasmus — mundtlig og skriftlig mer om disse uger."

Om det vakre forhold mellem brødrene Friedrich og Erasmus vidner følgende brev fra denne efter modtagelsen af foregaaende:

„Erasmus til Frits.

Hubertsburg den '26de nov. 1795.

Hvor uendelig jeg har glædet mig over, at faren nu er forbi! Om jeg nogensinde vilde gaa i rette med forsynet, tror jeg, denne gang smerten kunde bragt mig til det. Men se nu et nyt bevis paa, at himlen elsker os og ikke lar vore aktipr, som det her vilde blevet tilfælde, synke til nulpunktet. Umulig kunde forsynet udrive et mesterstykke af sin skabning fra det inderligste, fastest sammenvævede venskabsbaand uden paa engang at begaa to uretfær-25

dighedcr mod menneskene. Han, verdensaltets store fader, er jo kjærlighedens og venskabets urkilde; og kun ugjerne sønderriver han det baand, som saa nøie sammenbinder to af hans børns hjerter og kalder den ene ud af den andens arme tilbage til sit skjød. O, kjære Frits, ogsaa du og din Sotie og hele familien elsker han visselig med den ømmeste kjærlighed; det kan vi nu mere end nogensinde forstaa, og vistnok uden tegn og undere. Jeg har opsendt til ham den varmeste takkebøn, som nogensinde er udstrømmet af et hjerte, fuldt af hans uendelige kjærlighed. Hvis jeg troede paa anelser, saa maatte jeg denne gang have havt en. Netop paa den tid, da Sofie var syg, svævede jeg i en frygtelig uro for eders skyld; men det forekom mig hele tiden, at der var tilstødt Karl noget, indtil jeg modtog dit brev fra ham; nu blev alt mig klart. Om man kunde kjøbslaa med døden, havde jeg meget hellere tilbudt mig selv end seet denne pige taget fra dig. Naar alt kommer til alt, havde nu ogsaa et par saadanne aar af mit liv slet ikke været noget for dyrt offer; og jeg havde taget med mig den himmelske bevidsthed, i det mindste ved min død at have udført en guddommelig handling."26

I den nærmest følgende tid syntes Sofies helbred næsten fuldstændig gjenoprettet. Von Roggentin skriver saaledes den 16de februar 1796 til Friedrich bl. a.:

„Sofie danser, springer, synger, kjører til Greu-zen til markedet; hun spiser og drikker som et frisk menneske, sover som et lidet murmeldyr, gaar rank som en gran, har sagt farvel til melkekur og medicin, men hun maa dog endnu bade to gange, er forresten frisk som en fisk i vandet."

Hardenberg havde imidlertid forladt Tennstedt og reist hjem til Weissenfels for at tiltræde en stilling .ved salmerne. Han haabede saaledes snart at kunne sætte eget bo; først med dette haab kunde han aabent bé om Sofies haand. I et om egte sønlig kjærlighed vidnende brev til sin far bér Friedrich om hans samtykke til pakten; den gamle gav først kun ugjerne sit minde, da sønnens stilling jo endnu var usikker; men da han lærte Sofies elskelige væsen at kjende, ytred han sin glæde over sønnens valg. Hans mor fik Sofie inderlig kjær.

Men dermed er ogsaa denne kjærligheds idyl tilende, og det blir fra nu af om en familietragedie, vi faar at fortælle. Først blir Erasmus alvorlig syg, saa indtræder en ændring til det værre i Sofies til-27

stand: om hende kredser alles tanker, saa Erasmus er som glemt. Selv var han villig til at ofre sig for sine, om de kurde reddes derved. Men ingen aner. hvor farlig hans tilstand er. Og dog var han ogsaa inderlig elsket af sine.

Friedrich sender ham to opmuntrende breve. I det ene heder det: „Hold fast i troen paa dit jegs universalitet. Du vil engang komme til at se ned paa dine lidelsestimer som paa et visnet blad. Husk tidens himmelske flugt! Hold dig til det store og gode i møiens og taalmodets tid. Du har endnu en evighed for dig . . . Tænk dig som en saaret helt paa seirens mark. Rundt om dig dine kammerater, alle tiders ædle, og paa himlen allerede den haand, som sætter dit navn dér mellem stjerner. Vilde da ikke hvert suk være en triumfsang? Aa, hvor let vil da smerten være at bære."

Af Erasmus' svar fremgaar det, at han har lidt af blodspytning og er meget svag og nervelidende; men han føler sig dog bedre og har af lægen faaet høre, at hans lunge intet feiler. Det skulde dog snart vise sig at være en sørgelig illusion.

Saaledes var sommeren 1796 gjennemlevet. Da fik Friedrich von Hardenberg pludselig meddelelse om, at Sofie var reist til Jena og dér havde under-28

kastet sig en smertelig og farlig leyeroperation. Det havde været hendes bestemte ønske, at han intet skulde faa vide om hendes sygdom og operation, før alt var over. Hardenberg ilte til Jena og fandt hende meget lidende. Lægen turde kun gi haab om meget langsom bedring. En ny operation maatte prøves. Rørende var hendes taalmod i lidelserne, vidunderligt hendes mod i faren. Friedrich reiste i denne tid stadig mellem Jena og Weissenfels. Begge familier kappedes om at pleie hende. Saa snart feberanfaldene var over, straalte hendes ©ine, fik kinden atter sin friske rødme, og hun var lys og glad.

En lysstraale var det ogsaa, at Goethe besøgte hende og fulgte hendes sygdom med levende deltagelse. Som vidnesbyrd om tidens beundring for digterkongen kan følgende linier tjene af et brev fra Sofies søster, fru von Mandesloh:

„For nogle dage siden har vor lille stue været saa lykkelig at modtage inden sine vægge den store aand Goethe. Han var charmant. Han blev her ikke længe, men gav os haab om, at vi igjen snart skulde bli saa lykkelige at se ham ansigt til ansigt-

Efterskrift. Forundret var jeg over, at vor29

lille stue ikke fik en revne; men jeg sørgede ogsaa straks ved Goethes komme for at aabne vinduet."

Men mørkere og mørkere blev det for Hardenberg; han havde nu begyndt at studere lægevidenskab for selv at kunne bedamme Sofies tilstand. Hans forstand maatte gi de erfarne læger ret - men han kunde ikke slippe haabet om at laa beholde hende.

I hjemmet i Weissenfels blev det en tung tid nu: den fornemme onkel fra Braunschweig kom netop i disse dage paa besøg. Han fandt forbindelsen med den syge Sofie rent urimelig: uden nogen sikker fremtid at egte en syg kvinde, uden formue, uden noget haab om hjælp fra en tar, som havde ti børn at forsørge — det var jo vanvid!

Og saa skulde saa herlige talenter forkrøbles i et trangt egte-skab. Far blir atter den bekymrede, mor græder. Og saa kommer bud om, at Erasmus er farlig syg. Sandelig, her trænges mer end menneskers raad og trøst Forunderligt nok vilde ikke forældrene tro, at Erasmus' sygdom havde noget pa a sig, skjønt hans læge skrev, at han umulig taalte at flyttes. Ja, Roggen-thin skriver endog til Erasmus, at han maa forberede Friedrich paa Sofies forestaaende bortgang. Selv døende skal Erasmus være sin brors trøster.30

I januar 1797 kunde Friedrich skrive til sin bror, at Sofie var i god bedring, og at han sætter sit haab til vaar og æselsmelk. Derimod kan Erasmus i sine breve ikke skjule sin betænkelige tilstand: lungen er nu atter angrebet, stakaandethed, nattesved og blodspytning er kun altfor sikre tegn. Men han kan dog skrive herlige breve om død og evighed, om kjærlighed, som varer over døden.

Friedrichs sjælstilstand i denne tid fremlyser af et brev til fru von Thümmel, født von Kühn:

r Weissenfels den 8de februar 1797.

Skulde min pinlige stilling ikke for længe siden have forklaret Dem min taushed? Jeg trængte allerede en god portion letsind for at kunne sove rolig, arbeide, tænke, tale og være lig alle andre. Regn hertil endnu en mængde andre fortrædeligheder, og De vil ikke undres over, at jeg, tilfreds med at have gjort det nødvendigste, dukker mig saa dybt som mulig ned i den menneskelige videns bølgedyb for at kunne glemme skjæbnens drømmeverden i det mindste, saalænge jeg er i disse hellige egne (videnskabens). Alene dér blomstrer frem de forhaabnin-ninger, som jeg her maa opgive; det som lier er tilbageskridt, er dér fremskridt — det saarende sverd31

bliver dér til den livgivende tryllestav — de jordiske rosers aske er de himmelske rosers moderskjød. Min fantasi vokser, eftersom mit haab synker — naar dette er sunket helt ned og intet andet har levnet end en græ?isesten, saa vil min fantasi være høi nok til at løfte mig did op, hvor jeg finder, hvad her gik tabt. Allerede tidlig har jeg lært at føie min usikre eksistens, og kanske er denne følelse den første følelse af livet i den kommende verden.

Hvor inderlig jeg ønskede atter engang at være sammen med Dem i Grilningen! Gid vi da engang kunde ophøre at skjælve for Sofies dage, saa jeg ikke mere skulde leve som en fortvilet spiller, hvis hele ve og vei afhænger af, om et blomsterblad falder i denne eller hin verden."

Til Erasmus skriver han fra Weissenfels den 26de febr. 1797-

„Din beslutning at studere algebra er visselig meget tjenlig for din helbred.

Videnskaberne har en vidunderlig lægende kraft — i det mindste stiller de, lig opium, smerter og hæver os op til sfærer, som omstraales af et evigt solskin. De er det skjønneste fristed, som blev osforundt. Uden denne trøst vilde jeg ikke og kunde jeg ikke leve. Hvorledes havde jeg uden dem i halvandet aar saa rolig kunnet se paa Sofies sygdom og samtidig være udsat for saa mange fortrædeligheder? Det faar gaa mig, som det vil — videnskaberne beholder jeg, med dem haaber jeg at klare alle livets ubehageligheder-"

Endnu er efter dette ikke religionen bleven Friedrich von Hardenbergs tilflugt. Der skulde komme tungere tider, end han ante, tider, hvori videnskaben skulde staa sin prøve, da det skulde vise sig, om den evnede at være den synkende sjæls redningsplanke, eller om frelsen maatte søges andensteds, hvis den overhovedet var at finde.

Det lod sig ikke længer fordølge: Sofies liv stod ikke mer til at redde. Og dog oprørte hans hjerte sig mod hans forstand. Han prøved at indbilde sig, at den sandhed, som var bleven ham dyrebar, navnlig under Fichtes indflydelse: „Hvad mennesket vil, det kan han", ogsaa gjaldt overfor den legemlige sygdom, overfor livet og døden:

„Sofie kan ikke dø." Men Sofie maatte dø.

Og som moderen i lignende omstændigheder33

flygted for døden, ikke taalte at se paa sine kjæres død, saa var ogsaa Friedrich ude af stand til at være hos sin elskede i den sidste kamp. I en ti! hans kalender for 1797 føiet dagbog læser vi:

iste marts. Idag kom jeg til Grüningen og fandt Sofie meget daarlig,

çde marts. Sofie - var dødssyg. lode marts Idag morges saa jeg hende for-sidste gang, Jeg reiste tilbage til Weissenfels. ißde marts. Min forlovelsesdag. jyde marts. Idag kom Frank tilbage med fortvilede efterretninger. Det var netop hendes fødselsdag.

içde marts. Idag morges kl. halv ti er hun død. Femten aar og to dage gammel — født 1783.*)' 21 de marts. Med et bud fra Artern fik jeg idag melding.

Følgende brev til †ru von Thiimmel er af 22de marts:

„Det er for mig en tung pligt at meddele Dem: Sofie er ikke mere. Efter uudsigelige lidelser, som hun bar heltemodig, har hun forladt os den 19de marts.

*) Hardenberg skriver lier vi.stnok et urigtigt aarstal i 1783 for 1782.34

1783*) den 17de marts var hun født, den 15de marts 1796 flk jeg af hende vished om, at hun vilde være min.

Siden den 17de november 1795 har hun lidt Otte dage før hendes død forlod jeg hende med den faste overbevisning ikke mere at gjense hende. —

Det var over mine kræfter at se paa den blomstrende ungdoms forfærdelige kamp, fer den laa under, afmægtig at se paa den himmelske skabnings frygtelige sjæleangst. — Skjæbnen har jeg aldrig frygtet. — Først for tre uger siden saa jeg den nærme sig. — Tre aar har hun været min stadige tanke. — Hun alene har bundet mig til livet, til Sachsen, til mit arbeide. — Med hende er jeg skilt fra alt, thi jeg eier mig neppe selv mere."

To breve til Just viser os ogsaa hans aandelige tiktand ved Sofies død:

„Weissenfels den 28de marts 1797.

Visselig har jeg hængt for meget ved dette liv, og derfor var ogsaa et voldsomt korrektiv nødvendigt.

For Sofie kan jeg ikke klage. Gud har handlet ret faderlig med hende; og har han da ikke handlet

*) Se noten forrige side.35

efter mine stadige bønner? Nu ved Sofie, at ønsket om at eie hende var det andet i min bøn for hende; thi hendes fuldkommengjørelse, hun selv laa mig mest paa hjerte."

„"Weissenfels den 20de marts 17Ü7.

Om jeg hidtil har levet i det nærværende og i haabet om jordisk lykke, saa maa jeg fra nu af leve ganske i den egte fremtid og i troen paa Gud og udødelighed.

De vilde ha medlidenhed med mig, dersom jeg fortalte Dem om alle modsigelserne i min sidste tid. Jeg negter ikke, at jeg frygter for en forfærdelig forbening i hjertet, for en sjælelig tæring. Anlægget dertil er mellem mine naturanlæg. Fra fødselen af svag udviklcd min forstand sig lidt efter lidt og fortrængte umerkelig hjertet fra dets besiddelser. Sofie gjengav hjertet dets tabte trone. Hvor let havde ikke hendes død kunnet gjengi usurpatoren herredømmet — som da visselig vilde hævne sig paa hjertet og ødelægge det. Men maaske frelser endnu den usynlige verden mig — dens kraft, som hidindtil har slumret i mig. Ideen om Gud blir mig for hver dag mere kjær.

Mine kjære tar stille og hjertelig del i min sorg,36

navnlig Karl og far. Den sidstnævnte har oprigtig begrædt hende — de første taarer paa mange aar. Ogsaa ham har dette tab gjort for stedse fremmed for verden."

To dage før Sofies død var Erasmus dødssyg bragt hjem. Nyt slag for familien! Og paa Friedrich virked det..selvfølgelig dobbelt .sterkt. Han havde heller ikke kraft til et se Erasmus dø — han flyg-ted til Tennstedt, hvor han modtog dødsbudet den 14de april.

Han skriver den 13de:

„Herfra havde De vei ikke ventet svar. En meget sørgelig begivenhed har fordrevet mig fra hjemmet, min bror

Erasmus' nærforestaaende død. Hans sygdom viste sig først for 14 dage siden dødelig, og nu hviler han sandsynligvis allerede ud fra sit livs møie og besvær. Hans død har gjort mindre indtryk paa mig, end den til hvilkensomhelst anden tid vilde have gjort, Hans sidste timers bitterhed var stor, og det greb mig mest.

Denne tid har været frygtelig: to blomstrende familiers haab er tilintetgjort.

Blomsterbladet er nu blæst over i den anden verden, — den fortvilede spiller kaster kortene37

bort og smiler, som vakl af en drøm, vegterens sidste raab imøde og venter paa morgenrøden, som vinker ham til det friske liv i den virkelige verden. Jo mere ængstende drømmene er, desto tuer-mere er den forfriskende morgenstund. Jeg ser hende, mit livs engel, min forevigede Sofie snart, meget snart igjen

Paaskemorgen feired Friedrich ved sin elskedes grav. Hans stemning da sees af nogle lidt senere dagbogsoptegnelser, som toner igjen saavel i Hym-nerne til natten som i de aandelige sa?ige.

I dagbogen for 13de mai heder det:

„Om aftenen gik jeg til Sofie. Dér var jeg uudsigelig glad. Øieblikke af begeistring som lynglimt. Graven blæste jeg bort som støv. Aarhundreder var som øieblikke; hendes nærhed følte jeg tydelig; jeg troede stedse, hun vilde træde frem."

I den 3die af Hymnerne til natten heder det:

„ Engang da jeg udgjød bitre taarer, da mit haab, opløst i smerte, randt bort, og jeg stod ensom ved den tørre gr av høi.....da kom fra det

fjerne blaa, fra min gamle saligheds bjerge en dæm-ringsgysen, og med engang sønderreves fødsels-baandet, lysets lænke.....38

Til støvsky blev heien, gjennem skyen saa jeg den elskedes forklarede træk. I hendes øine hvilte evigheden; jeg greb hendes hænder, og taarerne blev et funklende, uslideligt baand. Aartusinder drog bort i det fjerne som et uveir. Ved hendes hals græd jeg glædestaarer af begeistring over det nye liv."

I den 7de af de aandelige sange:

Unter tausend frohen Stunden

heder det:

Tusen glade stunder livet

Har mig paa min vandring givet —

Bare én dog blev mig tro,

En, da under bitrest smerte

Jeg erfarte i mit hjerte,

Hvem for os har villet dø.

Hvem jeg saa og ved hans side Hvem, faar ingen, ingen vide; Evig det jeg se kun vil, Og af alle livets stunder Ikkun hin — lig mine vunder — Aldrig vil bli lukket til.Disse timer ved graven paaskemorgen er blevne ham til velsignelse: gjennem taarer er smilet brudt frem som solskin efter regn. Det personlige kristenliv har begyndt at dæmre for ham, og han er kommen glad og styrket hjem.

Om eftermiddagen fik han melding om Erasmus' død. Han klaged ikke, græd ikke, men skrev til sin bror Karl:

„ Vær trøstig ! Erasmus her seiret, blomsterne i den kjære krans løsner sig fra hinanden her en for en, for hisset skjønnere og inderligere alter at føie sig sammen.“

III.

Smerten gjør Friedrich von Hardenberg til digter.

———

„Faire une perle d'une 1arme: Du poète ici-bas voici la passion, Voilà son bien, sa vie et son ambition.“

Alfred de Musset. At danne en perle af en taare, Det er digterens attraa paa jorden her, Det hans lykke, hans liv, hans ærgjerrighed er.

Sofies død blev vendepunktet i Hardenbergs liv: fra nu af er han ikke mere Hardenberg, han er *Novalis — „ny kamp“* eller *„ny jord“*Som digter antog han dette navn. Den symbolske betydning: ny kamp, som forudsætter betoningen Nóvalis, forkastes nu af literaturhistorikerne, som hævder, at navnet maa udtales Novális, og at det skriver sig fra et gods, der havde tilhørt familien, og hvorefter en gren havde kaldt sig: de Novali. Det er muligens ogsaa en latinsk oversættelse af dec tyske Hardenberg og betyder som dette: ny, ikke for opdyrket jord, nylænde (terra novalis). Hardenberg siger selv, at han har taget navnet fra et af familiens godser og finder det ganske passende. — han er digter, en digter, som har begyndt at kjæmpe sig frem paa religionens og poesiens forenede vei til klarhed og fred og vil hjælpe sine brødre til atkjæmpe den samme kamp og vinde den samme kampens løn: klarhed og fred.

Fichte havde i Jena talt om en energisk viljes altformaaende kraft; nu mindedes han dette og besluttede først at tvinge sin natur til at rette al sin stræben mod den afdøde elskede, for saa hurtig som mulig at følge hende efter i døden. Mange steder i hans breve og dagbøger vidner om, hvor sterk denne beslutning var: „Jeg havde verden saa kjær,“ heder det bl. a., „nu er alt forbi, med Sofie er al glæde svundet bort — jeg vil følge hende efter, sund og sterk vil jeg komme til hende.“

Det gik nu ikke saa — men som *Goethe* lar Frants si i *Goetz von Berlichingen*:

„I dette øieblik føler jeg, hvad der gjør en mand til digter: et fuldt, af en eneste følelse ganske fyldt hjerte“ — saaledes blev sorgen over den elskedes død den elektriske funke, som slog ned i42

hans sjæl og løste alle hans bundne evner. Sofies død blev den store jordrystelse i hans liv;*) den første, alt beherskende følelse var: uden Sofie er livet livløst, verden en ørken — der hvor hun nu er, er hjemmet, did maa sjælen fly.

Ud af denne stemning fremgik Novalis' 6 Hymner til natten, som først blev offentliggjorte i aaret 1800 i brødrene Schlegels Athenæum, men efter Tiecks vidnesbyrd for størstedelen digtedes i 1797.**) Først i ubunden stil, men en prosa, rig paa billeder, snart dunkle og mystiske, snart klare og gjennemsigtige, saa i formfuldendte vers udvikles her den tanke, at herligere end den af solen over-straalte dag med sin adspredende og forstyrrende virksomhed er natten, den hellige, stille, hemmelighedsfulde nat, hvori det indre lys gaar op for sjæ-

*) Et udtryk af Soren Kierkegaard.

**) Dr. Just Ping soger i sit aandfulde skrift over N o-v a 1 i s at bevise, af Hymnerne til natten er digtede senere end de aandelige sange, væsentlig af indre grunde. Det er muligt, lian liar vet: at Hymnerne forst 1800 har faaet sin endelige form ; men tankerne minder for sterkt om dagbogsoptegnelser fra tiden kort efter Sofies dod, til at vi kan opgi den almindelige anskuelse, hvorefter vi i Nathymnerne har Novalis' forste storre digtning.43

len og aabner den et nyt rige, langt herligere end det, dagen byder os.

Introduktionen til Nathymnerne er fuldtonende:

„Hvilket levende, tænkende menneske elsker ikke fremfor alle de underfulde syner, som rummet om ham frembyder, det alle glædende lys med sine farver, sine straaler og bølger, sin milde allestedsnærværelse som

vækkende dag? Som livets inderste sjæl indaandes det af de rastløse stjerners kjæmpe-verden, og den svømmer dansende i dets blaa flod; det indaandes af den funklende, evig hvilende sten, af den tænkende (sinnige), sugende plante, af det vilde, brændende, mangeformede dyr; men fremfor alle af den herlige pilgrim med de tankefulde øine, den svævende gang og de finttillukkede, tonerige læber. Som en konge over den jordiske natur fremkalder det hver kraft til talløse forvandlinger, knytter og løser uendelige forbindelser, hænger sit himmelske billede om hvert jordisk væsen. Dets nærværelse alene aabenbarer al verdens rigers underfulde herlighed.

Bort vender jeg mig til den herlige, uudsigelige, hemmelighedsfulde nat. Langt borte ligger verden, nedsænket i en dyb grav; øde og ensomt er dens sted. I brystets strenge toner dyb vemod.44

I dugdraaber vil jeg synke ned og blande mig med asken. — Mindets fjerne steder, ungdommens ønsker, barndommens drømme, hele det lange livs korte glæder og skuffede forhaabninger kommer i graa klæder som aftentaager efter solens nedgang. I andre regioner slog lyset op sine glæderige telte. Skulde det aldrig komme tilbage til sine børn, som med uskyldens tro længter efter det?

Hvad ud vælder paa engang saa anelsesfuldt under hjertet? Hvad holder du under din kappe, som usynlig for mig dog kraftig trænger ind i min sjæl? Kostelig balsam drypper af din haand, af dit valmueknippe. Gemyttets tunge vinger løfter du op. Underlig og uudsigelig føler vi os bevæget; et alvorligt aasyn ser jeg, glad forfærdet, som mildt og andagtsfuldt bøier sig ned til mig og under uendelig sammenslyngede lokker viser mig vor moders kjære ungdom. Hvor fattigt og barnligt synes mig lyset nu, hvor glædelig og velsignet dagens afsked. — Altsaa kun derfor, at natten vender de tjenende aander fra dig, udsaaed du i rummets dyb de lysende kugler, for at forkynde din almagt, din gjenvenden, i de tider, du var borte? Mere himmelske end hine lynende stjerner tykkes os de uendelige øine, som natten har aabnet i os. Læn-45

gere skuer de end de blegeste af hine talløse hære; uden at trænge til lyset gjennemskuer de et elskende gemyts dybder, hvad der fylder et høiere rum med usigelig vellyst. Priset være verdensdronningen, den høie forkynderinde af hellige verdner, salig kjærligheds pleierinde! Hun sender mig dig, ømme elskede, nattens elskelige sol. Nu vaager jeg, thi jeg er din og min; du har forkyndt mig natten til at leve, gjort mig til menneske. Fortær med aands-glød mit legeme, at jeg luftig kan blande mig inderligere med dig, og at saa at brudenatten maa vare evig."

Natten er bleven digteren et billede paa det indadvendte, evig uforgjængelige, sande liv, fordi han har erfaret, at veien til dette gaar gjennem dødens nat. Derhen er den elskede gaaet foran ham, derhen maa han følge efter, for uadskillelig at bli forenet med hende.

Dødslængslen, som træder os imøde i dagbøgerne, faar her sin poetiske forklaring, viljen samler sig hel om dette: at følge den elskede i døden, ihr nachzusterben. Dette er det stadig tilbagevendende tema i de 4 første af nathymnerne.

I den ßte udvider digterens synskreds sig til at omfatte hele menneskeslegtens levnetsløb, og i glim-46

rende billeder males den antike verdens livslyst og glæderige virksomhed i det fulde sollys. 1 udtryk, der sterkt minder om Schillers lovprisning af den lyse hellenerverden i digtet Di* Götter Griechenlands skildres slegtens lykkelige barndomstid, da fantasien levendegjorde alnaturen, og dødstanken mildt skøves tilside ved hjælp af billedet: ynglingen med den ned-advendte fakkel. Men modsat Schiller, som synes at mene, at dette i længden strækker til, betoner Novalis sterkt, at den lyse grækerverden netop her havde sin letsaarlige Achilleshæl ; dødstanken lod sig ikke jage paa dør — den kom der som kommandantens støtte eller som Bancos aand og forstyrred det lystige gjestebud ! Mere og mere trykkende laa dødsbaandet over den gamle verden: for hedningerne havde dødsnatten ingen søde hemmeligheder, kun rædsler.

Fantasien gav tabt, kunsten døde, og den blinde skjæbne laa knugende over en aandsforladt, prosaisk siegt. Guderne var som slumret ind i den mørke nat. Alen netop af nattens skjød skulde herligere skikkelser fremgaa: han, den anede, den længe savnede, traadte frem i østerland, „i det foragtede, for tidlig modne, for ungdommens salige uskyld trodsig fremmedblevne folk aabenbart sig med al-47

drig før seet aasyn den nye verden " I herlige, poetiske træk skildres nu Kristi liv — uden at hans navn blir nævnt — og den 5te hymne løber ud i en begeistret sang til hans pris: Stenen, som hvilte over siegten, er afløftet, siegten er opstanden til nyt liv, et liv, som netop maa gjennem døden for at fuldendes. Maria var den førete, som ilte efter ham i døden. Efter hende følger alle hans troende disciple. Ved graven græder ingen mere, som har tro og kjærlighed. Livet her og livet hisset flyder sammen til et eneste digt.

Denne hymne, den 5te, danner som en overgang til de aandelige sange, hvorfor enkelte kritikere har ment, den er tilføiet senere og bryder kompositionen. Det er sandt: streng følgerigtig komposition er ikke Novalis' sag. Som han yndede aforismen og fragmentet, saaledes er der ofte noget springende i hans større digte, selv i Heinrich vo? i Ofte r ding en, skjønt her kompositionen i det store og hele er ypperlig gjennemført.

Den 6te hymne er mere homogen med de første: her er dødslængselen alt beherskende. Jeg opfatter forholdet saa, at Jesustroen har kjæmpet sig frem under dødstankerne. Den har faaet et fuldtonende og rent utryk i de aandelige sange. Under fuld-48

endelsen af Hymnerne til natten har denne sterke Je sustro trængt igjennem den sygelige dødslængsel, den toner dér som et motiv, der senere skal bli det herskende, trænges atter tilbage i den 6te hymne, for saa at bli det seirrige i de aandelige sange. Naar hymnerne er blevne til, ved ingen ; maaske Dr. Bing har ret i at tænke dem fuldendte først i aaret 1800, samtidig med flere af de aandelige sange, da digteren ikke mere laa under for det følelsens høitryk, der maatte knuge ham ned og hindre ham fra frit at herske over sine digteriske motiver. Vist er det, at sees Hymnerne til natten i sine hovedtræk som forspillet til Geistliche Lieder, da vindes den skjønneste harmoni, da vindes en psychologisk forstaaelse af Novalis' udvikling som menneske og digter.

I den 6te hymne, der er i bunden stil, er dødslængslen som sagt atter eneherskende. Men fælles med den 5te har den altid vi istedetfor de første hymners jeg\ en hel livs- og verdensanskuelse har udviklet sig paa grundlag af det personlig oplevede, den verdensbetragtning faar her et pregnant udtryk, som senere stemples med navnet romantik; det er ikke bare den elskede Sofie, han savner her paa jorden, nei, det er som om hun har taget med sig i graven alt, hvad der er skjønt og rent og ædelt.49

„Den tid er svunden, da sjælene glødede med høi flamme, da menneskene endnu kjendte sin faders haand og aasyn, fortiden, da endnu urgamle, paa blomster rige stammer kneiste, da himmeriges børn længted efter kvaler og død, og selv om livets glæde kaldte, dog mangt et hjerte brast af kjærlighed . . . Vi maa gaa til hjemmet for at finde denne tid igjen . . . did, hvor vore kjære er gaaet forud .... til Jesus, vor elskte brudgom .... til vor Faders skjød."

Fremmed føier han sig i verden, bittert savner han hin tid, da hjertet og hjernen samvirked, da troen var den alt beherskende livsmagt, da enhed og harmoni præged menneskelivet og samfundslivet. Derfor længter han bort, længter han hjem.

I Hymnerne til natten er Frelseren væsentlig fremstillet som sjælebrudgommen, der engang vil modtage sin brud .... naar dette liv er svundet som en skygge, naar natten, dødens nat har afløst jordlivets forvirrede og urolige dag. Her er pilgrims-følelsen den alt beherskende stemning: derfor kan visselig kritikere som Brandes ha ret, naar de karakteriserer hymnerne til natten som syg poesi, digteren som sjælesyg. Men ikke har de ret, naar de karakteriserer hele hans digterliv som en sygehistorie. Thi Hymnerne er et gjennemgangsled paa hans ud-50

viklingsvei, de er et dunkelt kaos, hvoraf livet vikler sig ud, af nattens moderskjød udvælder lys og varme — Hymnerne til natten er kun forspillet til Geistliche Lieder — aandelige sange — som samlede udkom efter digterens død, ialt 15.

En kjender har kaldt Nathymnerne passions-blomster, fremspirede paa et af smerter gjennem-stukket hjertes bund. De dufter sødt; men den fulde lægedom for smerten har vi først i de aandelige sange. Længselen, det sugende savn, søger hist en, hos hvem den kan hvile og savnet bli stillet

— først gjennem kamp og smerte finder sjælen ham

— i de aandelige sange er han funden, digteren har nu fast grund at staa paa, hans dødslængsel er afløst af en freidig bekjendelse til Frelseren, en takkesang for livet, han nu eier, et evigt liv.

Den første sang cr som den freidigste, fuldeste intonation :

Was wär ich olme dich gewesen?

Was würcL' ich ohne dich nicht sein?

Hvad havde uden dig jeg været?

Hvad vilde uden dig jeg blir

Af sorg og kummer dybt besværet,

og ingen hjælp mig vilde gi.51

Ved intet kjært jeg da mig fæsted, Ei straale fremtidsmørket brød, Og om mit hjerte sorgen gjested, Hvem delte da mm bitre nødP

Af sorg og længsel ensom naget, Min dag forvandlet blev til nat, Med graad jeg fulgte menneskejaget Igjennem verden, syg og mat. Ei fred jeg fandt i glædestumlen, 1 hjemmets stilhed ingen ro — Hvem kunde uden ven i himlen, Hvem kunde da alene bjr

Har Kristus sig tilkjendegivet For mig og skjænket sjælen fred, Hvor snart er lyset da og livet Indtraadt i afgrundsmørkets sted. Med ham er jeg først menneske vorden, Klart stævner jeg mod himlen hjem, Og Indien maa selv i Nor din

Omkring den elskte blomstre frem.

* *

*

Aa, gaar dog ud paa alle veie, Hent ind hver sjæl, som farer vild.52

Byd alle ind til livets eie, Send dem et kjærligt velkomstsmil. Hos os er himlen nu paa jorden, I troen vi den skuer klart; Hvo af en tro med os er vorden, Iiam er Guds rige aabenbart.

Endnu vi ser i underglansen Den hellige, vi elsker, staa; Men tænker vi paa tornekransen. Paa troskaben, vi græde maa. Hver mand skal os velkommen være, Som vil med os ta mod hans haand, Og, i haus hjerte gjemt, skal bære Rig frugt i paradisets land.

I en urolig og gjærende tid var disse sange vidnesbyrd om en sjæl, som havde fundet hvile og fred og vundet frem til klarhed — i en fornuftdyr-kende, en irreligiøs tid var de et mægtigt personligt vidnesbyrd om den tro, som spotter fornuftens indvendinger, om et dybt, egte religiøst gemyt, som har søgt og fundet hvile hos den levende Gud — i en tid, da Jesus holdt paa at svinde hen, at blegne53

mellem oldtidens vismænd og helte som en ædel, forlængst afdød lærer, da hans skikkelse allerede var blegnet for manges bevidsthed, var disse sange et personligt vidnesbyrd om samliv med den evig levende Jesus; thi Frelserens person traadte her i forgrunden og blev det midtpunkt, hvorom alt dreied sig. Formen var derhos saa jævn og ukunstlet og dog saa eiendommelig, at man maatte føie et personligt menneskeliv bag ordene.

Som i denne sang:

• Wenn alle untreu werden.

Om alle end dig svige, Vil jeg dog bli dig tro, Ved varmt dig tak at sige Faar jeg i sjælen ro. For mig du bitrest smerte, Du døden led for mig; Jeg derfor dette hjerte Vil evig ofre dig.

Tidt maa jeg bittert græde, For du i døden gik, Og dog af dine egne Slet ingen tak du fik.54

Af kjærlighed kun drevet, Alt dette gjorde du, Og dog er glemt du blevet, Ja svundet af vor tro.

Endnu enhver du byder E11 trofast kjærlighed, Om han den fra sig skyder, Din troskab varer ved, Tilsidst den seir dog vinder, Tilsidst vi føler den: Mens bodens taare rinder, Vi haster til dig hen.

Jeg har igjen dig vunden, Aa, gaa ei mer fra mig, Lad mig nu helt forbunden Faa være, Gud, med dig. Engang og mine venner Vil op mod himlens favn I bønnen række hænder Og synke i din favn.

Merk de sidste ord: Novalis ønsker sine venner den samme personlige kristentro, som han selv55

har vundet frem til. Han har følt, at Friedrich Schlegel og de øvrige aandsfrænder, med hvem han flk leve et rigt filosofisk og æstetisk samliv, ikke har naaet frem til sin livs- og verdensbetragtning paa hans vei, den personlige selvoplevelses vei. Schlegel bekjender det ogsaa, at der var noget hos Novalis, han ikke forstod, at han vistnok interesserte sig for kunsten som Novalis og studerte hans aand, men ikke følte sig i forstaaelse med hans hjerte. Schlegelernes hustruer udtaler sig ogsaa i sine breve halvt uvillig om ham, de føler sig rammet i samvittigheden af denne rene, skjære, fra deres løse egteskabelige forbindelser afstand tagende personlighed.

Steffens vidner, at der i hans væsen var noget, som minded om jevne, enfoldige kristnes maade at være paa. Selv Schleiermacher, religionens talsmand mellem vennerne, staar i sine navnkundige taler, hvorom mere siden, paa en anden grund end Novalis i de aandelige sange — trods den indflydelse, som efter samtidiges udsagn talerne skal have havt paa Geistliche Lieder.

Sagen er den, at intet af, hvad der fremkom fra romantikernes kreds, er saa personlig oplevet som Novalis' Geistl. Lie der; her er mere end kunst,56

her er personligt kristenliv. Og mere end en stor kunstner er det at være et egte, ærligt menneske.

An honest man the noblest work of God! synger Pope.

Og naar Hostrup synger om sin egen udvikling:

„ Gik der en smule digter tabt, Et menneske blev bevaret,u

— saa kan vi om Novalis i de aandelige sange sige: Her er baade mennesket og digteren bevaret. De aandelige sange er derved blevne til salmer, der kan synges af hver kristensjæl, som har tvilet og søgt, kjæmpet og grædt og vundet seier.

1 sangen: Wenn ich dich nur habe jubler en sjæl, som har fundet en kostelig perle, som han ikke vil bortbytte for alle verdens skatte {Mat/h. zj).

Naar jeg ham kun eier,

Naar kun han er min,

Naar hans troskab aldrig svinder

Livet gjennem af mit sind:

Da af lidelse jeg intet véd,

Føler bare andagt, kjærlighed og fred.57

Naar jeg ham kun eier,

Alt kan mistet være,

Ved min v andring stav jeg følger

Trofast kun min herre,

Lad saa alle andre

Brede, lyse, fulde veie vandre.

Naar jeg ham kun eier,

Slumrer glad jeg ind;

Evig da hans hjertes varme

Liflig kvæge vil mit sind,

Den som fint og stille

Alt vil gjennemtrænge og formilde.

Hvor jeg ham kun eier,

Er mit fædreland;

Og da falder alle gaver

Som en arv udi min haand;

Længst bortkomne venner

Nu i hans disciple jeg gjenkjender.

Han har selv følt, hvad det vil si at være ensom, uden forstaaelse, naget af tvil; derfor har han dyb medlidenhed med dem, som endnu famler i58

tvilens mørke nat, han maa meddele dem sin lykke, hjælpe dem til at søge og finde vennen, som aldrig svigter:

Wer einsam sitzt in seiner Kammer.

Hvo ensom sidder i sit kammer Og fælder tung og bitter graad, Hvo om sig kun ser nød og jammer Og véd for nøden ingen raad;

'J billedet af svundne tider Som dybt ned i en afgrund ssr, Hvor ned ham dog fra alle sider Sød vemod drager mer og mer; —

Som laa der for ham dynget sammen Af ædle skatte allehaande, Hvorefter han begjærlig griber Saa vildt, at brystet knapt kan aande;

Som goldest ørken for hans tanke Hans fremtid ligger mørk og lang, Omkring han ene, vildsom vanker, Sig selv han søger med lirftig trang —59

Med graad jeg falder i kans arme; Jeg og som du tilmode var, Dog lccgt jeg blev for sorg og harme, Véd nu, hvem evig hvile har.

Dig maa som mig et væsen trøste, Som elskt? dybt og led og døde, Som selv for dem, der mest ham saared, Gik døden frydefuld imøde.

Han døde — dog du kan hver dag Hans kjærlighed, ham selv fornemme Og ka?i med ømme favnetag Ham ved dit hjerte trøstet gjemme.

Med ham nyt liv vil indgydt blive, Nyt blod i dine døde ben, Vil du ham kun dit hjerte give, Saa er hans hjerte dit igjen.

Hvad du har mistet, har han fundet, Hos ham du, hvad du elskte, finder, Og evig blir med dig forbundet, Hvad dig gjengives af hans hænder.60

En lignende stemning er skildret i sangen: Es giebt so bange Zeiten, som er oversat af digteren Carsten Hauch, en med Novalis nær besiegtet aand:

Der gives saa bange tider, Der gives en nat saa sort, Hvor tause gjenfærd glider Igjennem mørkets port.

Paa himlens hvælving lyner Et glimt af dødens skjær, Og rædselens blege syner, De komme dig sagte nær,

Da brister haabets anker, Du afgrundssvælget ser; De vildtoprørte tanker Ei lyde viljen mer.

Afsindighed staar og truer, Dlg lokker mørkets drøm, Da slukkes øiets luer, Da stanser pulsens strøm.61

Sig, hvo har korset baaret Til trods for verdens nød, Hvo blev til kampen kaaret Imod den bitre død?

Betragt hans dybe vunder, Da faar dit hjerte ro; Og knæl for tidernes mider Og vær din længsel tro.

En engel skal dig føre Til frelsens fjerne strand. Der skal du toner høre Fra det forjættede land.

Hardenbergs aandelige sange er ialmindelighed for subjektive til at kunne bli almindelig anerkjendte menighedssalmer: en enkelt sjæls kampe og troserfaringer klinger gjennem dem fra først til sidst. I tyske menigheder synges dog enkelte af dem ved gudstjenesten, saaledes den herlige, hvoraf ovenfor nogle strofer er gjengivne:

Was zvär' ich ohne dich gewesen? og passionssalmen:62

Wenn alle untreu werden samt den ogsaa ovenfor gjengivne:

Wer einsam sitzt in seiner Kammer.

Det lar sig nu ogsaa vei forsvare at bruge disse som menighedssange; thi med al sin subjektivisme bygger de paa fast objektiv grund: frelsens kjendsgjerninger, Jesu Kristi person og liv er overalt gjenstand for digterens lov og pris. Han er bleven digterens eiendom med al sin naade og gave.

Man kan, som Baur har gjort det, utvungent knytte de enkelte salmer til frelseshistoriens forskjellige trin: i sangen Was zvär' ich ohne dich gewesen har vi en adventssalme, som kan sammenlignes med Poul Gerhardts herlige'.Wie sollich dich empfangen (Hvorledes skal jeg møde); Fem im Osten wird es helle er en julesalme, Wenn alle untreu werden en langfredagssalme. I det hele taget er passionsstemningen fremherskende i de aandelige sange. Herhen hører ogsaa Weinen musz ich, immer weinen, som gir et gribende udtryk for Maria Magdalenas følelser paaskemorgen, da hun stod ved den aabne grav, men endnu ikke kunde tro Jesus opstanden. Flere steder i denne sang tyder paa, at det er Maria Magdalenes stemning, digteren her tolker poetisk som Brorson i salmen: Hører /,63

som græde, og Grundtvig i: Paaskemorgen Magdalene, hyllet ind i sørgeflor.

Novalis synger:

Græde maa jeg, altid græde, Aa om han, som var min glæde, Endnu engang lod sig se! Hellig vemod! evig varer Mine smerter, mine taarer, Gid jeg straks fik lov at dø!

Men ogsaa triumfens toner lod sig høre, disse toner, som trods tidens rationalisme og tvilesyge brød igjennem samtidig i Nord- og Syd-Europa hos saa forskjellige aander som den norske digterbiskop Nor dal Brun:

Jesus lever, Graven brast og Italiens ædle sanger Allessandro Manzoni:

E risorto; or come a morte La sua pre da fu ritolta r Come ha vinte Valtre porte, Come e salvo uiC altra volta Quei che giacque in forza altrui ? Io lo giuro per Colui Che da' morti il suscitb,64

É risorto: il capo santo Piu non posa nei sudario, E risorto : dal un canto DeVavello solitario Sta il coperchio rovesciato: Come un forte inebriato

Il Signor si risveglio.

* *

*

Nel Signor eld si confida, Col Signor risorgera,

Han opstanden er; men hvordan blev fra døden byttet vristet? Hvordan helveds porte sprængte? Hvordan frelstes han af graven, Som i frevimed vold laa bunden ? Jeg dog trygt ved Ham det sverger, Som fra grav ham reiste op:

Han opsta?iden er', ei sveddug Mer det hellige hoved dækker, Han opstanden er', se stenen, Som fra liget bort

blev væltet,65

Ligger liist i gravens hjørne, Som en seirsberuset kjæmpe

Herren selv sig vakte op

* *

*

Hvo paa Herren sig fortrøster, Han med Herre7i skal staa op.

Novalis istemmer paaskekoret:

Ich sag' es Jedem, dass Er lebt.

Jeg siger til enhver', han lever, Thi han opstanden er Og evig i vor midte svæver Og altid er os nær.

Jeg siger til enhver, hver sige Til vennerne det ord, At snart det nye himmerige Gryr paa den ganske jord.

Man har kaldt salmen: Wo bleibst du, Trost der ganzen Welt en pintsesalme:66

Hvor blir du, hele verdens trøstP Dit herberg vxre dette bryst; Med længsel ser det op mod dig Og for din rigdom aabner sig.

Kun uegentlig kan den dog kaldes en pintsesalme; thi i denne sang toner langt sterkere naturfilosof en end den enfoldige kristensjæl. Jesus i naturen, aanden i naturen var yndede stikord i naturfiloso-fernes og de romantiske digteres mund. For enkelte kunde vei en saadan poetisk symbolik godt forliges med personlig kristentro; men for mange var vistnok denne Gud i naturen et og alt, det første og det sidste, det blev en spinozistisk panteisme, deres filosofisk-poetiske sind følte sig tilfredsstillet ved. De indbildte sig ingen personlig Gud og Frelser at trænge, fordi de ikke følte syndens braad stikke som vi andre dødelige.

Det gik her som ellers, naar et sterkt omslag finder sted i aandens verden: siegten følte sig ikke mere tilfredsstillet ved troen paa den store bygmester, som engang havde bygget verden, men saa trukket sig tilbage og overladt den til sig selv. En Gud, høit ophøiet over denne sublunariske verden, udenfor den, denne rationalisternes Gud, en ærvær-67

dig bedstefar, kunde ikke mætte en naadehungrig sjæl, ei heller tilfredsstille et dybere filosofisk og poetisk gemyt. „I ham er, lever og røres vi" — dette apostoliske ord blev det tændende ved overgangen fra det 18de til det 19de aarh. Gud i naturen, livgivende, virkende, formende, overalt lovgivende: det er en tanke, som kan tænde lys, som kan varme og begeistre. Tanken stemmer med det nye testamentes fremstilling af Gud i verden, Gud i naturen; men det nye testamente skjelner dog mellem Guds personlige indgriben i menneskeslegten og hans panenteistiske virksomhed i naturen. Ikke saa de romantiske filosofer og digtere: fra Spinoza havde Goethe faaet lys, Spinoza havde befrugtet hans digtning og naturvidenskabelige studier.

Kjendte vi ingen anden aandelig sang af Novalis end denne:

Wo bleibst du, Trost der ganzen Well

... da vilde han staa som en panteistisk digter lig Goethe: thi her tales om pintse i naturen, om den livgivende aand i stjernen og stenen og blomsten.

Det er vistnok fra denne sang Øhlenschlæger først har faaet ideen til sin herlige digtcyklus:68

Jesu Christi gjentagne liv i den aarlige natur.

Hver vaar naar taag erne flygte hen, Da fødes det lille barn Jesus igjen. Den engel t luft, i lund, i elv, Det er vor frelser, det er liam selv. Derfor naturen saa huldt og skjønt Sig fryder og klæder i haabets grønt.

Øhlenschlæger vil sikre sig mod den forstaaelse af digtet, at han skulde opfatte Jesu liv som en mythe: „De vilde fare saare vild, som troede, det her 'havde været hans hensigt at reducere Kristus til en mythus af den aarlige natur, da han tvertimod bestandig har søgt at vise naturen som en aarlig gjentaget mythus af denne

guddommelige forløser. Denne mythus vilde i ingen henseende have nogen betydning, dersom han ikke troede paa det hellige kulminationspunkts guddommelighed i selve historien." (Af Fortalen til Adam Øhlenschlägers Poetiske skrifter I. 1805, side XVII—XVIII). I sine Erindringer III., side 52 siger 0.: „Den fromhed i Novalis' herlige salmer, der forbandt sig med min egen fra barndommen bevarede religiøse følelse, begeistrede mig til al skrive digtet Jesus i naturen."69

Hvad øhlenschläger her siger om sit digt, gjælder visselig med om mulig end større sandhed Novalis' sang Wo bleibst du, Trost der gausen Welt: en saa personlig digter som han kunde ikke nøie sig med noget saa dunkelt, mystisk, upersonligt som verdenssjælen, det guddommelige alliv i naturen. Derom vidner de sange, vi netop har dvælet ved, derom vidner hans breve og dagbøger og vennerne, der kjendte ham: hans varme hjerte trængte et varmt bankende hjerte. Hans higende sjæl havde fundet en, hos hvem den kunde hvile; som Johannes laa han op til den elskede mesters bryst. Derfor følte han ogsaa ligesom Johannes dybt for frelserens mor — thi vi kan vei uden betænkning slutte, at Johannes havde dyb sympathi for Maria, siden Jesus paa korset testamenterede hende til discipelen — og vied ogsaa hende sin sang.

Vi er hermed komne til de to sidste af de aandelige sange, de omtvistede Maria-lieder. De danner ligesom vandskillet, hvorfra fortolkerne gaar ud som to strømninger: de strengt lutherske literær-historikere, som for alt vil bevare Novalis for efter -slegten som en evangelisk digter, støder disse to Mariasange ud af de geistliche Lieder og gir dem plads i Heinrich von Ofterdingen som egte stem-70

ninger fra korstogenes tid, netop hjemmehørende i katholske pilgrimmes mund. Katholske venner af digteren hævder Mariasangene som et sandt udtryk for vor digter, der i hjertet var katholik og, om han havde faaet leve, vistnok vilde være bleven konvertit som sin bror Karl og sin ven Friedrich Schlegel. Den samme opfatning nærer ogsaa fiender af Novalis' hele livsanskuelse, som i den ser et brud med oplysning, aandsfrihed, videnskabelig tænkning og triumferende hævder, at al romantik konsekvent fører til Rom.

Schubart danner her en undtagelse: han hævder -Novalis for den evangeliske kirke og vil dog forsvare Mariasangene som udtryk for digterens personlige følelser overfor Frelserens moder. Og vi tror med rette. De forstyrrer ikke det billede, vi har af Hardenberg forøvrigt som en Jesustroende sjæl, der i Jesus alene har sin midler og forsoner; de tillægger vistnok Marias person større betydning, end det almindelig sker i den protestantiske verden. Men — er ikke netop her protestantismen fattigere, end den skulde være? Er der ikke i Marias person og livsførelse meget, som kan tjene til at løfte og rense og styrke vor sjæl? Skal det være os forment at se noget af et ideal i Frelserens moder? I roman-71

tikernes første vækkelsestid ei der meget, som bør fastholdes, selv om det senere udvikled sig skjævt. Saaledes det rige fantasi- og følelsesliv, som knyt-ted baandet mellem dem og middelalderen og var en berettiget protest mod det 18de aarh.s tørre prosaiske betragtning af de historiske fænomener.

Novalis og hans venner mødtes i vaaren 1798 stadig i musæet i Dresden, i galleriet dér, og Rafaels sixtinske Madonna var, hvad der trak dem til sig først og sidst: dette vidunderlige, af mange slegtled lovpriste billede har visselig stundom været gjenstand for afgudisk tilbedelse. Men skal denne misbrug gjøre, at vi fordømmer de følelser overfor billedet, som stemmer til andagt, til lov og tak og tilbedelse al ham, som blev født af en kvinde og blev sin moders frelser og i hende har testamenteret alle sine disciple som Johannes en kostelig arv: et ideal, som har begeistret digteren til herlige sange, maleren til vidunderlige billeder.

Med Dr. Bing er vi paa den anden side enig i, at den første Mariasang (den anden er kun en eneste strofe) indeholder udtryk for et saa eiendommeligt følelsesliv, at den aldrig kan bli noget fælles udtryk for kristne og saaledes er den allermest subjektive af disse Novalis' subjektive digtninger.Derimod er nadverhymnen Wenige wissen das Geheimniss der Liebe besiegtet med utallige salmer af mystisk indhold, saavel evangeliske som katholske digteres, t. eks. Zinzendorffs, og skjæmmes ligesom disse af sanselige udtryk.

Fra den vender læseren tilbage til de evangeliske sange, som vi her har dvælet ved, læser og synger dem atter og atter som egte, rene toner fra bodens og troens harpe. IV.

ovalis' Geistliche Lieder blev først udgivne efter hans død; men han forelæste de fleste af dem i 1798 for den vennekreds, som paa den tid havde dannet sig i Jena og senere er bleven navnkundig som „die romantische SchuleGjennem sin jevnaldrende ven Friedrich Schlegel, som han havde lært at kjende under studieaarene i Leipzig, kom han nemlig sammen med broderen August Wilhelm Schlegel, som netop var bleven professor ved universitetet i Jena, og filosofen Schelling, ligeledes professor dér. Digteren Ludvig Tieck fra Berlin kom paa sin omflakken ogsaa til Jena, der saaledes blev brændpunktet for et rigt aandeligt liv, der gjorde den lille by til Tysklands aandelige hovedstad ved siden af nabobyen Weimar ved overgangen fra det 18de til det 19de aarhundrede.74

Det eiendommelige aandsliv, som repræsenteredes af Schlegelerne, Schelling, Tieck og Novalis, skulde snart ogsaa befrugte den danske literatur gjennem nordmanden Henrik Steffens, som i 1798 kom til Jena, dragen af Schellings skrift Ideen zu einer Philosophie der Natur. En modtageligere aand end Steffens gaves ikke, snart stod han jevnbyrdig ved Schellings og Schegels side; i 1801 kunde han udgive sit naturfilosofiske skrift Beiträge zur inneren Naturgeschichte der Erde, dediceret til Goethe. 1802 besøgte Steffens Kjøbenhavn for „som en ny Ansgar at omvende de danske hedninger til det nye evangelium" (øhlenschläger).

Idet Tieck gav sin ved denne tid udgivne bog navnet Romantische Dichtungen, var et navn fundet, som kunde være vennernes symbol og feltraab. Navnet tog han for at vise sit aandsslegtskab med middelalderens romanske digtere. Renæssansens digtere blev ogsaa flittig studeret, foruden Dante og Tasso blev ogsaa Cervantes og Shakespeare vennernes forbilleder.

Hvad vilde den romantiske skole?

I modsætning til det lSde aarh.s flade, tørre rationalisme med sine stadige stikord: moral, nytte, oplysning stilled vennerne i Jena kunsten, specielt75

poesien som den høieste aandsmagt. Digtekunsten var af oplysningsmændene nedværdiget til en tjenerinde for nyttemoralen; nu skulde den sættes i høi-sædet for at styre hele livet: stille hjertets dybeste trang, løse livsgaaderne, ünde enheden i mangfoldigheden, harmonien mellem aandens og naturens verden. Rousseau havde pegt paa en lykkelig naturtilstand, som var forstyrret af kulturen med dens kolde for-standskultus: romantikerne nøied sig med at gaa tilbage til middelalderen, da endnu barnlig enfold, from tro og frisk fantasi førte sceptret i samfundslivet.

Følelse og fantasi blev for disse mænd sjælens herskende evner.

Schiller med sin kantiske pligtfilosofi, sin klare, plastiske kunst og sin forkjærlighed for den græske hedningeverden blev dem mere og mere usmagelig.

Goethe hylded de endnu længe, navnlig tiltrukne af det rige følelsesliv, som varmer hans poesi, og dens mystiske, symbolske karakter; men efterhaanden fjerned de sig ogsaa fra ham: han blev dem den store hedning, som fra en kjæmpende og gjærende tid med vennen Schiller flygted borttil Hellas's hvide marmorhaller og drømte om et liv af ideale mænd og kvinder, uberørt af syndens og dødens magter.

Var det syndens problem, som havde fremkaldt76

denne reaktion? Var det frelsestrangen, den religiøse trang, som her gav sig luft?

Svaret er vei, at den har virket med; men de motiver, som bestemte de romantiske digtere, har visselig været meget blandede.

Alle angreb de vistnok først rationalisterne, senere Goethe og Schiller som forkyndere af et nyt hedenskab; vistnok lovpriste de kristendommen og sværmed for den tid, da troen sad i høisædet. Men de tog kristendommen væsentlig æstetisk. De sidestilled poesien med religionen og saa i denne i grunden ogsaa æstetik. Religionen blev for dem en følelsens og fantasiens sag, ikke en viljesag. Derfor maatte de ogsaa konsekvent vælge katholicismen

som den mest tiltalende form af kristendommen. Flere af romantikerne, saaledes Fr. Schlegel, endte ogsaa med at gaa over til den katholske kirke.

Den mand, som fornemlig talte religionens sag mellem romantikerne, var Friedrich Schleiermacher, prest ved Charitéhospitalet i Berlin, senere professor.

Har man kaldt romantikernes opgave en Jo-hannesgjerning: at vække de dybe længsler, at bryde ned de skranker, som forstandshovmodet satte i veien for levende personlig kristendom, saa gjælder dette navnlig den aandfulde forkynder, som med77

sine navnkundige Reden über die Religion an die Gebildeten unier ihren Verächtern (1799) indvarsled vort aarhundredes religiøse liv og grundlagde en ny theologi. Hans religion kan nemlig ikke kaldes helt kristelig: ikke saameget, fordi den væsentlig sættes i følelse istedetfor vilje, men fordi den gjør universet, uendeligheden til gjenstand for denne følelse. Senere udvikler han sig til mere positiv kristentro, men kommer dog aldrig til enfoldig bibelsk tro paa gudmennesket Jesus Kristus.

I Novalis' aandelige sange hører vi denne positive tro paa den historiske, i sin menighed levende og virkende Jesus ganske anderledes klart og fuldtonende end i Schleiermachers Reden. Men en stor gjerning har talerne gjort: de har mægtig bidraget til at vække den religiøse sans tillive i det tyske folk og indvarsle et positivt kristeligt liv.

Som de romantisks digtere virked vækkende paa det religiøse livs omraade, saa blev deres betydning for Tysklands nationale liv endnu større: ved at vække interessen for den længe overseede og foragtede middelalder, ved at opvække minderne fra den tid, da det tyske folk under de hohenstaufiske keisere frembød billedet af en sund og kraftig nation, som mangen gang lagde et afgjørende lod i78

vegtskaalen i Europas politik, mante de sine landsmænd til nyt nationalt liv, til kamp mod korsikaneren, som saa længe ustraffet havde trampet paa deres frihed og ret. Mens franske bajonetter blinkede udenfor Berlinerhøiskolens vinduer, holdt filosofen Fichte, romantikernes ven og aandsfrænde, den energiske viljes talsmand, sine flammende taler til den tyske nation, og naar det tyske folk reiste sig til den store befrielseskamp i 1813 og afkasted fremmedaaget, skyldtes det ved siden af Schillers vækkende indflydelse væsentlig de romantiske digteres virksomhed. Vor landsmand Steffens var selv mellem de frivillige og tilkjæmped sig jernkorset.

Tysklands enhed var neppe gjennemført i vore dage, om ikke de romantiske digtere i aarhundredets gry havde lært det tyske folk at elske og ære fædrene og følge dem efter for igjen at hæve det dybt sunkne og splittede folk til folkerang paa hav, paa land, i folkeraad.

Hvordan formed nu disse tanker sig hos Novalis ?

Ensidigst fremtræder hans betragtning af historien i afhandlingen Die Christenheit oder Europa. Han læste den op for vennerne i Jena; de fandt den for ensidig og fuld af paradokser og fraraaded79

bestemt dens udgivelse. Den blev heller ikke trykt i den første udgave af Novalis' Schriften, som blev besørget kort efter digterens død af Fr. Schlegel og Ludvig Tieck (Berlin 1802). Først i den fjerde udgave (Berlin 1826) indsmugled Fr. Schlegel som nu forlængst var gaaet over til katholicismen, uden Tiecks vidende afhandlingen mellem hans skrifter. Tieck, som forstod Schlegels hensigt: at vindicere Novalis for katholocismen, flk den i 5te udgave igjen ud af skrifterne.

Skriftet indeholder en lovprisning af middelalderens samfundsforhold saa panegyrisk, at de mest reaktionære katholiker kunde misunde forfatteren denne fremstilling. 1 afhandlingens slutning heder det saaledes:

„Anvendt, til liv bleven kristendom var den gamle katholske tro. Dens allestedsnærværelse i livet, dens kjærlighed til kunsten, dens dybe humanitet, dens egteskabers ubrødelighed, dens menneskevenlige meddelsomhed, dens glæde i armoden, dens lydighed og troskab gjør den som egte religion umiskjendelig og indeholder grundtrækkene til dens forfatning.

Den er bleven renset i tidernes strøm: i inderlig, uadskillelig forbindelse med begge de andre80

former af kristendommen (o: den lutherske og den kalvinske) vil den evig lyksaliggjøre denne jord.

Dens tilfældige form er saagodtsom tilintetgjort, det gamle pavedømme ligger i graven, og Rom er for anden gang bleven en ruin. Skal protestantismen ikke ogsaa engang ophøre og give plads for en ny, varig kirke?

De øvrige verdensdele venter paa Europas forsoning og opstandelse for at slutte sig til det og bli himmeriges medborgere. Skulde der ikke i Europa snart gives en skare i sandhed hellige gemytter, skulde ikke alle egte religiøstsindede bli fjddt af længsel efter at se himlen paa jorden? og gjerne træde sammen og istemme hellige korsange?

Kristenheden maa igjen bli levende og virksom, og der maa igjen danne sig en synlig kirke uden hensyn til landegrænser, som optager alle efter det overjordiske tørstende sjæle i sit skjød og gjerne blir midlerske mellem den gamle og den nye verden.

Den maa igjen udøse velsignelsernes gamle overflødighedshorn over folkene. Af et ærværdigt europæisk konciliums hellige skjød vil kristenheden fremstaa, og det religiøse vækkelsesarbeide drives efter en altomfattende guddommelig plan. Ingen vil da mere protestere mod kristelig og verdslig81

tvang, thi kirkens væsen vil være egte frihed, og alle nødvendige reformer vil bli gjennemført under dens ledelse som fredelige og lovformelige stats-processer.

Naar og hvor snart? Derom nytter det ikke at spørge. Kun taalmodighed — den vil, den maa komme, den evige freds hellige tid, da det nye Jerusalem vil være verdens hovedstad; og indtil da vær kun glade og modige midt i tidens farer, mine trosfæller, forkynd med ord og gjerning det guddommelige evangelium og bliv fast ved den egte, den uendelige tro indtil døden!"

Afhandlingens grundfeil er en idealisering af middelalderen: det er ikke en nøgtern, klartseende historikers dom om fortiden, men en begeistret seers, en profetisk sværmers, som lægger sine syner tilbage i tiden, som idet han mener at linde sine tanker igjen i hin fjerne tid, overser skyggesiderne, i det hele taget ser paa middelalderen romantisk som det, der straaler i mindets aftenskjær.

Men af det ovenanførte fremgaar det paa den anden side klart, at det ikke er tidens katholske kirke, han stoler paa; dette har Schlegel selv følt, da han optog afhandlingen i 4de udgave at Novalis' skrifter. Han har nemlig begaaet et falskneri ved82

at udelade det afsnit, som begynder med „Den er bleven renset" og slutter med „give plads for en ny, varig kirke.11 Tendensen er klar: gjaldt det ved at faa denne afhandling ind i skrifterne om at faa Novalis fremstillet som katholik, saa passed ikke disse ord, som netop vidner om, at Novalis ingenlunde kunde anerkjende pavekirken som den ideale, men tvertimod haabed paa en ny og bedre kirkeform, hvori alle de bestaaende kunde gaa op.

Og skulde ikke alle tænkende kristne kunne dele et saadant haab ? Berettiger ikke Kristi ord om den ene hjord og den ene hyrde os til at haabe paa en saadan kirke, naar alle tings ende nærmer sig? v.

Naturvidenskab og romantik.

Nach innen geht der ge heim nis s vo 11 e Weg.*)

ÜSTovnlis.

den nærmeste tid efter Sofies død var Friedrich Schlegel hyppig sammen med Novalis. Forældrene gjorde alt for at opmuntre og styrke ham: ofte kom vennerne fra Jena til Weissenfels, og hyppige var Novalis' besøg i Jena. Smaature foretoges med moderen og den ældste søster. Paa salinerne var han virksom og kasted sig nu med iver over studierne: lægevidenskab og bergværks-lære. Sofies sygdom havde givet stødet til hans medicinske studier, og da hans virksomhed ved faderens side paa salinerne havde givet ham interesse for bergvidenskab, bestemte han sig mod slutningen

*) Indad gaar den hemmelighedsfulde vei.84

af aaret 1797 for at gaa til Freiberg for at studere geologi og mineralogi under den navnkundige Werners veiledning. Tanken paa familien, hvis forsorg med tiden vilde komme til at hvile paa ham, den ældste søn, var ogsaa medbestemmende, mener Just. Hovedsagelig har det dog været videnskabelig trang, som har drevet ham.

Han glemte under dette dog ingenlunde Sofie.

Af et brev — muligens til Tieck — af 3die mai 1797 lærer vi hans stemning kort efter den elskedes død at kjende:

Tennstedt den 3die mai 1797.

--Jeg er ofte i tankerne hos Dem. — Jeg

gjennomlever det gamle, hensvundne liv i stille betragtning. — Igaar fyldte jeg mit 25de aar — jeg var i Grüningen og stod ved hendes grav. Det eiet venligt sted: omhegnet af et simpelt, hvidt gitter, afsides- og høitliggende. Der er endnu rum dér. Landsbyen læner sig med sine blomstrende haver rundt om og op mod høien, og paa nogle steder taber blikket sig i det blaa fjerne („in blaue Fernen"), Jeg véd, De gjerne havde staaet ved min side og med mig stukket blomsterne, som jeg fik til min fødselsdag, langsomt ned i gravhøien. For to aar85

siden havde netop paa den dag Sofie ladet bage til mig en stor, prægtig kage og fæstet en fane og en nationalkokarde til den. Idag gav hendes snille forældre mig de smaa gaver, som Sofie paa sin sidste fødselsdag med saa megen glæde havde modtaget.

Kjære — det vedblir at være aften, og snart blir det nat. Hvis De reiser bort, saa hav mig dog altid kjær, og besøg engang, naar De kommer tilbage, det fredelige sted, hvor Deres ven hviler for bestandig ved sin elskedes aske. Lev vei.

Deres ven

Hardenberg.

Han blev den elskedes minde tro, om end dødstanker som disse snart veg for nyt livsmod og ny livsglæde. Aarsdagen for Sofies død — 19de marts — højtideligholdt han nu i ijçS, trods studierne i Freiberg, paa Sofies grav, men vistnok i meget lysere stemning, thi nye indtryk var komne til de gamle: i familien Charpentier i Freiberg havde han fundet en kreds, hvor han følte sig hjemme. Berg-liauptmanu v. Charpentier var en fint dannet og kristelig interesseret embedsmand. Den ene af døtrene var gift med rationalisternes mest frem-86

ragende modstander i Dresden, Oberconsistorialrath Dr. Reinhardt. Levende interesse for alt, hvad der rørte sig i tiden fandt Novalis her forenet med personlig kristendom.

At han følte sig hjemme her som intet andet sted, derom vidner bl. a. en ode til husets frue 22de januar 1798, Der Fremdling:

Milde bist du und kalt, Fremdling; du scheinest nicht Dieses Himmels gewohnt, — r v ärmere Lüfte isiehn Deiner Heimath, und freier Hob sich vormals die junge Brust.

„Mødig er du og fryser, vandrer; du synes ei Vant til denne himmel — varmere blæser vind I dit hjem, og friere Hæved sig fordum det unge bryst.

Strødde en evig vaar dér ei paa stille eng Broget liv rundt omkringP spandt ikke freden dér Væv, som hölder, og blomstrede Ikke evig dér det, som engang fik gr ol87

Ak, du søge}- f orgjccv es'. Dette himmelske land Rent forsvundet nu er: ingen dødelig ved Veien did; den for altid Stænges af utilgjængeligt hav.

Ikkun faa af dit folk reddet sig har ud af Dette vældige hav; hist og her er de strødd Og taalmodig forventer Gjensynets bedre tid.

Følg mig villig — for sandt har dig en skjæbne godFørt herhen — her igjen venner du finde vil, Landsmænd, som i det stille Feirer idag en huslig fest.

Umiskjendelig ser dér du en inderlig Hjerternes harmoni — uskyld og kjærlighed Straaler fra alles aasyn Mod dig som før i dit fædreland.

Lysere blir da dit blik — sandelig aftnen vil Som en venlig drøm hurtig gaa dig forbi, Naar i sød samtale Blandt de gode din sjæl faar luft.u —88

Vandreren er her nu — han, som fra samme land Føler sig banlyst som I; tunge timer han fik, Glædens dag saa tidlig Gik til hvile for ham.

Dog han dvæler end gjerne, hvor han f aar frænder se, Feirer sorgløs med dem huslige glæders fest; Han henrives af vaaren, Som om forældrene blomstrer frisk.

At denne fødselsdagsfest ofte gjenkomme kan, Før fra grædende børn moder sig vende maa Og paa natlige stier Følge sin fører til fædreland, —

At trylleriet ei svinde maa, det som jer vennekreds Gjør saa fager og fro, at og de fjernere Det faar nyde og vandre Samme liflige vei som I, —

Dette ønsker jer gjest; men det er digteren, Som maa si det for ham: i glæden han helst er taus, Og han længes just efter Sine savnede kjære.89

Bliver den fremmede huld; sparsomme glæder er Ham beskikket hernede; dog hos saa venlige Mennesker ser han taalmodig Ud mod den store fødselsdag.

Sorgen havde merket Novalis, siger Fr. Schlegel i 1798: „Hans ansigt er blevet længere og snor sig ligesom op fra det jordiske leie lig bruden fra Korinth ;*) derhos har han ganske en aandeseers øine, der uden farve straaler lige ud." Mellem menneskene, selv vennerne i Jena, som delte hans filosofiske anskuelser, følte han sig fremmed. Det Char-pentierske hus derimod forstod ham, fordi man der delte hans personlige livssyn: den fremmede følte sig mellem landsmænd. Vandringsmanden paa veien til hjemlandet hørte i denne kreds fædrelandets sprog og følte beslegtede hjerter banke sig imøde. Ogsaa her blev det en kvinde, som bandt ham fast: Julie v. Charpentier. Det kom ikke pludselig som med Sofie. Novalis siger, at han lidt efter lidt kom familien nærmere og fandt trøst og glæde i dens hjem. Fælles tanker knytted dem sammen, og denne vennekreds virked sammen med de naturvidenskabelige studier til atter at give ham livsmod

*) Et navnkundigt digt af G o e t h e.90

og livsglæde. Hvor længe han skulde bli hernede, vidste han ikke:

„Sparsomme glæder er" — siger digteren — „Ham beskikket hernede; dog hos saa venlige Mennesker ser han taalmodig Ud mod den store fødselsdag (o: dødsdageli)."

Julie blev ham mere og mere uundværlig: den trofaste pleie hun ofred faderen i hans sygdom, den taalmodighed, hvormed hun selv bar store lidelser (en meget smertelfuld ansigtslidelse), dette i forbindelse med hendes dybe religiøsitet gjorde det sterkeste indtryk paa Novalis. Og han vandt hendes hjerte. Ikke at han glemte Sofie: saavel i hans breve som hans digte lever hun. I Heinrich von Ofterdingen er hun digtningens midtpunkt: heltens elskede, Mathilde. Hun har staaet for ham som en forklaret aand lig hin salige, Welhaven har viet et af sine skjønneste digte — hun er bleven hans genius, englen, Gud har givet ham til veiledning, til begeistring, til styrkelse i livskampen.

Julie v. Charpentier var en baade forstands-og hjertedannet ung kvinde. I et digt „An Julie" vier han deres kjærlighed ved den fælles kjærlighed til Frelseren.91

„0, lass uns treulich ihn verehren, So bleiben wir uns einverleibt, Wenn ewig seine Lieb" uns treibt, So ivird Nichts unser Bundnisz stören. An seiner Seite können wir Getrost des Lebens Lasten tragen, Und selig zu

einander sagen'. Sein Himmelreich beginnt schon hier."

Den nye pakt blev sluttet høsten 1798. Officielt anerkjendt blev den først i aaret 1800, da den blev sanktioneret af den gamle Hardenberg.

Imidlertid drev Novalis flittig sine naturvidenskabelige studier i Freiberg under Werners veiledning. Professor Werner var tidens første mineralog; han er bleven kaldt den nyere jordvidenskabs fader og var gjenstand for sine talrige disciples kjærlighed og beundring. Han var den grundige forsker, den samvittighedsfulde empiriker. Under hans veiledning har derfor Novalis vistnok uddybet sine naturvidenskabelige kundskaber; men han har ikke kunnet slaa sig til ro med kjendsgjerningerne: hans kundskaber har gjennemgaaet en proces i digterens filosofisk-poetiske bevidsthed. Af Fichte havde Novalis lært at føre alt tilbage til jeget, til menneskets92

eget indre. Som Schelling søgte ban i naturen efter den indre kraft, den dybe sammenhæng, naturens urgrund. Denne maatte være i harmoni med menneskets aand: det var et fællestræk for alle romantikerne at søge noget for alt del eksisterende fælles, aanden i naturen, enheden, ligesom de ogsaa slog sammen filosofi, religion og kunst til en stor totalanskuelse. Det er det fælles sværmeri, den skjønne drøm, som fryded dem alle. Novalis ikke mindst.

Men om naturvidenskaben gav dem dette resultat, ja, det var et stort spørgsmaal; det var vei snarere saa, at de lagde sine tanker, sine ønsker, sine drømme ind i naturen. Vist er det, at de troed at finde dem stadfæstede ved at læse i naturens store bog. Stor var deres glæde, naar naturen minded dem om deres egne tanker. De fatted naturen symbolsk, saa i den en mystisk billedskrift, som kræved en besiegtet aand for at kunne tolkes. Dette er Schellings saa meget omstridte intellektuelle anskuelse, en høiere sans, en særret for genierne. Livets og naturens forstaaelse var saaledes kun givet den, som besad poetisk begavelse. At fatte livet poetisk var for ingen saa fuldt og helt maalet som for Novalis:93

Livet blir drøm, Drømmen blir verdett, heder det i Ofterdingen.

Denne anskuelse ser vi anvendt paa naturen i Die Lehrlinge von Sais, anvendt paa historien og hele menneskelivet i Heinrich von Ofterdingen.

Dette syn paa tingene stemte for Novalis vistnok vei med hans religiøse tro. Har ikke Kristus selv læst paa denne maade i naturens store bog? Hvad er hans parabler andet end en storartet tolkning af naturen som aandens symbolik ? Her staar den romantiske livsanskuelse og digtning paa fast bibelsk grund. For den kristne staar naturen og aanden som skabt af den ene og samme Gud: de er derfor inderlig harmoniske. I det store og hele kan enhver se denne harmoni, naar han gaar i den store mesters skole. Derimod blir en søgen efter lighed i alle enkeltheder en mislig ting. Allegorien lader os derfor ofte skeptiske og utilfredsstillede.

Hele den romantiske strømning er en bevægelse indad, ind i personlighedens inderste kammer, ned i hjertedybet. Den var jo bevidst rettet mod den engelsk-franske oplysning, som i fornuftens navn vilde frigjøre menneskene fra al mystik, jage alt det uforklarlige, det overnaturlige bort som mørke,94

tomme skyer, at fornuftens sol kunde straale over menneskelivet. Alt gammelt skulde rives ned, grunden ryddes, for at der kunde bli plads for et nyt natur- og fornuftsamfund.

Hovedrepræsentanten for det 18de aarhundredes oplysning, Voltaire, ligner sig selv med de smaa bække, der netop er saa klare og gjennemsigtige, fordi de er saa grunde.*) Ikke med den grunde bæk, men med den dybe, mørke schakt i bergets indre kan Novalis lignes: der nede er det dystert og hemmelighedsfuldt; men skatte venter den frygtløse, ihærdige arbeider: metalaarerne krydser hinanden, og naturens inderste væsen anes. Naturens dyb minder om hjertedybet: her er rig symbolik (sml. Ibsens Bergtnanden).

Det ord af Shakespeare i Hamlet'.

There are more things in heaven and upon earth,

Horatio,

Than is dreamt of in your philosophy —

er som skrevet af Novalis.

*) „Je suis comme les petits ruisseaux", 1> e-kjender lian selv; „iis sont transparents, paree qu'ils sont peu profonds", Cor r esp. tome I, lettre CCXLII.95

Den filosofi, som længe havde været paa moden, populærfilosofien, gav sig ud for at klargjøre og veilede ved fornuftens lys; den tilfredsstilled ikke Novalis, i sorgens stund havde den svigtet. Hvad han trængte, var noget, som kunde gribe og varme hans følelse, bevæge hans fantasi. Gemyttet — dette eiendommelige tyske begreb — var for ham den bevægende kraft. Derfor vendte han sig allerede i ungdommen indad, derfor søgte han i sorgens stund trøst i en hjertets omdigten af de ydre begivenheder, i bearbeidelse af minderne, og i de stille nattetimer leved han sig ind i dødens nat, i betragtningens stille rige, og det evige livs stjernebilleder straalte der for ham i sin fulde glans.

Nu havde han i videnskaben ogsaa søgt lise og lægedom; arbeidet i salinerne lagde specielt bergvidenskaben paa hans vei. Men som sine landsmænd slog han sig ikke til ro med de enkelte kjendsgjerninger: naturens væsen, alt det skabtes urgrund vilde han finde. Sammenhængen, enheden søgte franskmændene paa mekanisk-materialistisk vei. Tyskernes spiritualistiske naturel vilde finde aanden i naturen, drømte om en liv skabende kraft derinde af samme væsen som menneskeaanden.96

Vor landsmand) Henrik Steffens blev Schellings første begeistrede discipel. Med rigere naturvidenskabelige kundskaber optog han Schellings naturfilosofiske system og drømte om en høiere enhed af aand og natur, om en underfuld harmoni mellem natur og historie. Disse tanker tolked han i vort aarhundredes gry i Kjøbenhavn for henrevne tilhørere som en aandens lynildsmand, der rensed luften i sit hjemland.

Beslegtede tanker møder os i Novalis' Die Lehrlinge von Sais.

I Sais i Ægypten var der i oldtiden en kolossal billedstøtte, dækket af et slør. Ingen maatte hæve sløret; men Isis, alt levendes moder, naturens urgrund var afbildet her, hedte det. Schiller har i et lidet digt Das verschleierte Bild zn Sais opfattet billedet som forestillende sandheden. En jmgling vil utaalmodig hæve sløret trods det alvorsfulde, truende orakelsprog. Han faar se billedet; men fra samme stund sygner han sjælelig hen og blir aldrig glad mere, „fordi han gjennem brøde gik til sandheden."

Novalis har ogsaa tolket billedet, men paa en for ham meget karakteristisk maade:97

Einern gelang es — er hob den Schleier der Göttin

von Sa'is,

Aber was sah er? — er sah — Wunder des

Wunders! sich selbst.

„En det lyktes — hau borttog sløret fra Sa'is'

gudinde,

Men hvad saa hanP — ha/i saa — underes under!

sig selv.11

Haym har i dette distichon fundet nøglen til romanen Die Lehrlinge zu Sa'is. Og vistnok med rette.

I romanen er Freibergs skole bleven til tempelskolen i Sa'is. Læreren er tegnet efter professor Werner: han samler fra barn af omhyggelig stene, blomster, insekter, muslinger, ordner dem nøiagtig, gransker, iagttager, prøver, slutter. Han er den store empiriker. Ikke saa Novalis. Han tegner sig selv i en af lærlingerne, der vidner:

„Slig som min lærer aldrig jeg har følt det, Mig fører alt tilbage til mig selv."

For ham er det, som om alt i naturen tyder paa ham selv, som om det betyr noget andet og mere, end det synes.98

I romanen herer vi mesterens disciple veksle tanker om naturens væsen og dens forhold til aanden. Tilreisende blander sine stemmer i det store kor. Alle tror de paa en alnaturen iboende fornuft; vil mennesket derfor erkjende naturens væsen, maa det uddanne sig selv til et egte fornuftvæsen, øve sig i sedelighed og lutre sit inderste indre for alle fremmede, mod dets kjerne stridende slagger.

Men Novalis tilfredsstilles ikke. Ikke paa tankens vei vil han søge frem til naturens inderste helligdom; for ham er følelsen alt: tænkning er kun en følelsens drøm, og en digter maa til for at fatte naturens væsen, — den billeddannende fantasi staar ham kraftig bi, men følelsen er dog hovedevnen, hvorved digterens hjerte naar ind til naturens hjerte, idet han digter sig ind i naturen og blir til et med vaarens friske grønt, med flodens rullende bølger.

„Du, grubler, er paa rent forkjert vei. Saaledes kommer du aldrig frem. Det bedste er altid stemning." Men stemning overfor naturen er samfølelsens glæde, er kjærlighed. Kun for den elskende aabenbarer naturen sit indre. „Et eventyr vil jeg fortælle dig; hør vei efter:

Hyacinth, den vakre gut, havde faaet Rosenblomst, den elskelige lille nabodatter, og hun ham99

uendelig kjær. Det var en hemmelighed; men blomsterne og skogens dyr havde vei merket det. Violen havde fortalt det i al fortrolighed til jordbæret, og jordbæret fortalte det til sin veninde stikkelsbæret; hun kunde ikke la være at stikke, naar Hya-cinth kom gaaende, saaledes fik snart hele haven og skogen det at vide, og naar Hyacinth gik ud, lød fra alle kanter raabet: „Rosenblomst er min lille skat!" Men ak, snart var hele herligheden forbi: En mand fra fremmedland, en ærværdig vismand kommer, og over hans underfulde historier og samtaler, men navnlig over en hemmelighedsfuld bog, som han lader efter sig, falder den unge mand i dybe tanker; tilsidst blir længselen ham for sterk, han maa ud i den vide verden for at søge efter sin tabte sjælefred. Det havde en gammel forunderlig kone i skogen raadet ham til. Did vil han, hvor alle tings moder, den tilslørede jomfru bor; thi efter hende higer hans gemyt.

Saa gaar han og lar Rosenblomst bli tilbage i bitter graad. Han gaar og gaar. Altid skiftende egne kommer han igjennem og blir ogsaa i sit indre atter og atter forskjellig tilmode, indtil hans uro efterhaanden opløser sig i en stille, men sterk længsel. Omsider spør han sig for hos kilderne og100

blomsterne efter Isis'es tempel. Han sover ind, og en drøm fører ham ind i det allerhelligste. Alt synes ham der bekjendt, kun i en aldrig før seet herlighed. Nu staar han for den himmelske jomfru! Han løfter det lette, straalende slør; naturens hemmelighed aabenbares: Rosenblomst ligger i hans arme.*)

Lcerlivgerne i Sais er som det meste, Novalis har skrevet, kun et brudstykke. Fragmentarisk var hans aands virksomhed, han kom ikke i sin korte levetid ud af gjæringen; men frugtbare tankekorn har han udstrøet, som andre digtere har givet spiregrund. Mellem hans skrifter findes en anselig mængde slige tankekorn, hvoriblandt de saakaldte Blomsterstøv — Blüthenstaub — er meget karakteristiske. De indeholder Novalis' politiske tanker, hvor den fordums republikaner er forvandlet til en begeistret talsmand for det monarkiske princip, virkeliggjort i det nye preussiske herskerpar: Fredrik Vilhelm j. og Louise. Afled rette har bl. a. vennen Just forklaret sig denne ændring i Novalis' anskuelse ud af hans personlighedskultus: statens idé maa repræsenteres i en person, kongen, der ikke er dens høieste embedsmand, men dens legemliggjorte aand,

*) H a i m : Die romantische Schule. Pag-, 351.101

ligesom et personificeret fatum. Og ved hans side sidder den skjønne, ædle dronning for sammen med ham at give familiens ideal.

Flere kritikere har med urette spottet hans begeistring for dette herskerpar; thi at det har virket vækkende og styrkende paa nationen, derfor har vi historiens vidnesbyrd. Kongeparret fik sit martyrium, den ædle dronning bukked under for sine sjælelige lidelser, krænket som hun blev af Napoleon: ingen følte sit folks dybe forsmædelse saarere end hun. Hendes mand stilled sig i spidsen for reisningen mod tyrannen og opleved at være med og fri Tyskland. Og deres søn, keiser Vilhelm i., fuldendte henved 60 aar senere Tysklands gjenoprettelse.

Ogsaa i vers hylded Novalis Preussens nye kongepar. Saaledes i nogle disticha 1798 An den König;

Mehr als ein Königreich gab der Himmel dir in

Luisen,

Aber du brachtest ihr auch mehr als die Krone,

dein Herz.*)

*) Mer end et kongerige gav himlen dig i Luise,

Men ogsaa du hende mer end en krone, et hjerte du gav.102

Die Alpenrose. Selten haftet auf Höh'n ein Funken himmlischen

Lebens,

Aber als Königin blüht dann auch die Rose des

Bergs.*)

Das Ende des Haders. Lange währte der Zweifel; es konnte keiner ihn

schlichten;

Mancher schöne Krystall brach in dem feindlichen

Stoss.

Nur die Liebe besitzt den Talisman eivigen Frie dens: Da nur, ivo sie erscheint, flieszen die Massen in

Eins.**)

I fragmenterne kommer vi Novalis' personlige livs- og verdensanskuelse helt ind paa livet: den kan med hans eget udtryk karakteriseres som magisk idealisme. Aanden er legemets herre; men i

*) Alperoser.

Sjelden paa fjeldtop en gnist af himmelsk liv sees hvile, Men som dronning da og fjeldrosen blomstre du ser.

**) E n d e n p a a s t r i d e n.

Længe tvilen har varet; ingen kunde den lose; Mangen vakker krystal brast ved det fiendtlige stod. Kjærlighed ene den talisman er, som freden kan sikre: Ivun hvor den er at se, flyder masserne sammen til ét.103

aanden er viljen den altformaaende kraft. Vil mennesket for alvor være moralsk, saa er han det med det samme. (Vi hører atter Fichtes discipel). Al egte viden er tro; tro er igjen undervirkende villen, den er magi. Den flytter bjerge. Snart ser det ud, som magi kun er et udtryk for kjærligheden,

„den gjenskabermagt,

som alt i vej-den er underlagt,"*)

snart føres vi over i en overnaturlig, mystisk verden, hvor forstanden ikke mere kan følge med, og alt er under.

De merkværdige naturvidenskabelige opdagelser virked med til at bestemme hans filosofi: han ante en kommende tid, hvor aanden gjør sig naturen underdanig i en grad, hvorom man aldrig før havde drømt. Og vor tid har jo tildels givet ham ret, baade ved sine epokegjørende opdagelser af naturens underfulde kræfter og derpaa byggede geniale opfindelser og ved den glimtvis aabenbarede forbindelse mellem sjæl og legeme, som løser gamle spørgsmaal for straks at fremkalde nye, som klarer gamle gaacler og straks fremsætter nye.

"*) B j o r il s o n. VI.

Novalis, skildret af sine venner.

ed pinsetid ijgç vendte Novalis tilbage til Weissenf els. Fuld af livsmod kom han hjem, rigere paa ideer end før

og med en livsvirksomhed for øie; thi forlovelsen med Julie von Charpentier blev nu snart en af faderen anerkjendt forbindelse, og at bygge sig et hjem var hans livs nærmeste maal.

Han følte fremdeles, som han havde sunget:

Welten banen genügt nicht dem tiefer langenden

Sinne,

Aber ein liebendes Hers sättigt den strebenden Geist.

Verdner at bygge, det er ei nok for sindet del dybe, Men et elskende hjerte mætter den stræbende aand.105

Han fik ogsaa straks en stilling som assesor ved salinerne i Weissenfels. Det i Dresden begyndte samliv med vennerne Schlegel og Schelling kunde fortsættes, da Wilhelm Schlegel i 1798 var bleven udnævnt til overordentlig professor i Jena, og Schelling kort efter fik en filosofisk lærestol der ved Fichtes side. I den geniale Ritter havde fysikken, specielt læren om galvanismen en udmerket repræsentant.

Alt drog saaledes Novalis fra Weissenfels til det nære Jena, da den mand kom did, som skulde bli mer end alle de andre for ham.

Det var Ludvig Tieck. Denne Berlinerdigter havde netop egtet Amalie Alberti, datter af Ham-burgerpresten Alberti, i sin tid saa meget omtalt som Lessings ven og Goetzes modstander, og leved nu hos sin svoger komponisten Reichardt, senere Steffens" svigerfar, i Giebichenstein ved Halle. Sommeren 1799 drog han til Jena, for, som han længe havde længtet efter, at lære aandslivet dér at kjende paa nærmeste hold. Saaledes var romantikernes kreds bleven fuldtallig.

Det var herlige dage for Novalis, hvor idéer krydsedes som skarpe klinger, hvor aand mødte106

aand, hjerte hjerte. Tieck glemte aldrig disse dage: i Køpkes skildring af hans liv falder der som et skjær fra en bedre verden over denne tid, og minderne klinger igjen som dæmpede melodier i Tie eks Phantasus.

I Phantasus — indledningen — (I, 126) siger Ernst til vennen Theodor, som de sammen nyder skuet af stjernehimlen:

„ Steht nicht der Himmel über der stillen dunklen Erde luie ein Freund, aus dessen Augen Liebe und Zuversicht leuchten, dem man so recht mit ganzem Herzen in allen Lebensgefahren und allem Wandeln vertrauen möchte? Diese heilige ernste Ruhe erweckt im Herzen alle entschlafenen Schmerzen, die zu stillen Freuden werden, und so schaut mich jetzt gross und milde mit seinem menschlichen Blick der edle Novalis an, und erinnert mich jener Nacht, als ich nach einem fröhlichen Feste in schøner Gegend mit ihm durch Berge schweifte, und ivir, keine so nahe Trennung ahndend, von der Natur und ihrer Schönheit un i dem Göttlichen der Freundschaft sprachen. Vielleicht da ich so innig seiner gedenke, umfangt mich sein Herz so liebend, wie diese glühende Sternenhimmel. Ruhe sanft, ich will mich107

auf mein Lager werfen, um ihm im Traum zu begegnen."*)

Hvad Tieck var for Novalis, fremgaar af et brev af 6te august ijçç fra sidstnævnte:

„Dit bekjendtskab aabner en ny bog i mit liv. Som min Julie synes mig at eie alt det bedste hos alle andre, saaledes staar ogsaa du for mig som aandsbeslegtet med enhver, som er i blomstring. Endnu har ingen paavirket mig saa fint og dog saa gjennemtrængende. Hvert ord af dig forstaar jeg helt. Ingensteds støder jeg mig i mindste maade paa dig. Intet menneskeligt er dig fremmed — du

*) „Staar ikke himlen over den stille, dunkle jord som en ven, af hvis fline kjærlighed og tillid lyser, hvem mr:n ret af ganske hjerte i alle livets farer og under alle livets vekslinger gjerne betror sig til? Denne hellige, alvorsfulde ro vækker i hjertet alle inddyssede smerter, som blir til stille glæder, og saaledes ser nu stor og mild med sit menneskelige blik den ædle Novalis paa mig og minder mig om hin nat, da jeg efter en glædesfyldt fest vandred om med ham i en vakker egn over bjergene, og vi uden at ane en saa nær skilsmisse talte om naturen og

dens skjønhed og det guddommelige i venskabet. Kanske det er, fordi jeg saa inderlig kommer ham i hu, at hans hjerte omfavner mig saa kjærlig som denne glodende stjernehimmel. Hvil sødt, jeg vil kaste mig paa mit leie for at mode ham i drømme."108

tar del i alt, breder dig let som vellugt over alle gjenstande og hænger dog helst ved blomster."

Sagen var, at medens de øvrige venner var mere filosofisk-kritisk og videnskabelig anlagt, saa mødte Novalis i Tieck for første gang en egte digtersjæl, en sjæl, som var modtagelig for al livets poesi og selv havde skabt poetiske mesterverker.

Til Tieck er ogsaa det digt rettet, hvori Novalis begeistret hylder den gamle tyske mystiker, den vidunderlige skomager fra Görlitz, Jakob Böhme som sin veileder gjennem livet, sin tolk under læsningen i naturens underfulde bog:

Ein Kind voll Wehmuth und voll Treue, Verstössen in ein fremdes Land, Liess gern das Glänzende und Neue Und blieb dem Alten zugewandt etc.

Vennedigtet: Wass passt, das muss sich runden er sandsynligvis ogsaa rettet til Tieck. Skjønnere er aldrig sandt venskab skildret end her i digtets 2den strofe. Men begge fortjener at kjendes:

Was passt, das muss sich runden, Was sich versteht, sich finden, Was gut ist, sich ve7-binden,109

Was liebt, zusammen sein. Was hindert, muss entweichen, Was krumm ist, muss sich gleichen, Was fern ist, sich erreichen, Was keimt, das muss gedeiht.

Gieb treulich mir die Hände, Sei Bruder mir und wende Den Blick vor deinem Ende Nicht wieder iveg von mir. Ein Tempel, wo wir knieen, Ein Ort wohin zvir ziehen, Ein Glück, für das wir glühen, Ein Himmel mir und dir.

Lykkelig de venner, som kan vidne om sit venskabs grundvold med Novalis:

Et tempel, hvor vi knæler, En trang, som os besjæler, En lykke, hvori sæV er, En himmel for mig og dig.

Tieck var paa sin side ikke mindre grebet af Novalis. Derom vidner den karakterskildring af ham, som han har givet i biografien, han skrev som110

indledning til Novalis' skrifter nogle aar efter hans død. Han saa i Novalis erstatning for den ven, han netop havde mistet, den unge kunstelsker W'acken-roder.

Saavel Fr. Schlegel eg Steffens som Tieck har givet bidrag til Novalis karakteristik.

Schlegel skriver i studenterdagene fra Leipzig (slutningen af 1791 eller begyndelsen af 1792) i et brev til broderen Wilhelm Schlegel:

„Skjæbnen sar sendt mig en ung mand imøde, af hvem der kan bli alt. Han tiltalte mig meget, og jeg kom ham imøde; snart aabned han mig helt sit hjertes helligdom. Der har jeg nu opslaaet min bolig og gransker. Et endnu ungt menneske af slank, god holdning, meget fint ansigt med sorte øine, med et herligt udtryk, naar han ildfuldt taler om noget skjønt — overordentlig ildfuldt — han taler tre gange mere og tre gange hurtigere end vi andre — af den hurtigste fatteevne og modtagelighed. Studiet af filosofien har givet ham en overordentlig evne til at danne skjønne filosofiske tanker — han søger ikke det sande, men det skjønne — hans yndlingsforfattere er Plato og Hemsterhuys.*)

*) Den mystiske filosof, som i slutning-en af 18de aarh. var sjælen i fyrstinde Galitzins vennekreds i Münster,111

Med vild begeistring foredrog han mig en kveld sin mening, at der slet ikke gives noget ondt i verden, og at alt igjen nærmer sig guldalderen. Aldrig har jeg seet ungdommens munterhed aabenbare sig saaledes. Hans følelse har en - eiendommelig kyskhed ved sig, som er begrundet i hans sjæl, ikke i mangel paa erfaring. Ti han har allerede været meget med i selskabslivet (han blir straks kjendt med enhver) et aar i Jena, hvor han har kjendt de skjønne aander og filosoferne godt, navnlig Schiller. Dog har han i Jena ogsaa været en egte student og flere gange duelleret. Han er meget munter, meget blød og antager for nærværende enhver form, som blir ham

paatrykt.

Sin aands skjønne freidighed udtrykker han selv bedst, naar han i et digt siger: Naturen har givet ham altia at skue venlig mod himlen. Dette digt er en sonnet, som han har digtet til dig, thi han sætter stor pris paa dine digte. Den er forresten digtet allerede for nogle aar siden, og du maa ikke dømme hans talent efter den. Jeg har gjennemseet hans verker: det yderst umodne ved sproget og versbygningcn, stadige streiftog bort fra hovedgjen-

en af repræsentanterne for en kristelig reaktion mod

fornuftreligionen.112

standen, udtværen af billeder og overflod paa halvfærdige billeder, som ved kaos' overgang til verden hindrer mig dog ikke i at spore det hos ham, som kan gjøre den gode, kanske store lyriske digter: en original og skjøn maade at føie paa og stor modtagelighed for alle følelsens toner."

Ilte febr. 1792 skriver Fr. Schlegel:

„Jeg ser ham ofte, og der er ingen, som jeg saa gjerne ser. I begyndelsen var jeg bestemt paa at drage ham ganske til mig; jeg tænkte da at komme ham meget nærmere. At beherske ham er vistnok ikke vanskeligt; men at fængsle hans grænseløse flygtighed vil engang maaske bli vanskeligt selv for en kvinde. Dette er en ting af betydning, og da holder jeg det ogsaa nu for bedst at lade ham ganske fare; jeg glæder mig over ham —kun sjelden sætter jeg noget i bevægelse i hans sjæl. Der kan bli alt af ham — men ogsaa intet . . .

Senere:

„Hardenberg er rask til vildhed, altid fuld af virksom, rastløs glæde. Jeg har ikke gjenncmlæst ham. Jeg læser vistnok hurtig, men ikke alle bøger."

Senere udtaler Friedrich Schlegel sig mere koldt og kritisk om Hardenberg; han forstod ikke vennens religiøse udvikling. Han spotter over hans113

herrnhutisme. Hardenberg paa sin side bar ikke kunnet billige Schlegels lakse moral, hans forhold til Dorothea Veit, Mendelsohns aandfulde datter, som han tilsidst fik skilt fra manden og egtede.

Tieck forstod Novalis langt bedre end Schle-gelerne; thi han var som før sagt en egte digter lig sin ven. Han skildrer Novalis i følgende ord:

„Novalis var stor, slank og af ædle former. Han bar sit lysebrune haar i nedfaldende lokker, hvad der i de dage var mindre paafaldende, end det nu vilde været; hans brune øie var klart og straalende, og hans ansigtsfarve, navnlig den straalende pande, næsten gjennemsigtig. Haand og fod var lidt for store og uden fine former. Hans udtryk var stedse muntert og velvilligt. For dem, der kun dømmer menneskene efter den maade, hvorpaa de trænger sig frem eller søger at imponere eller vække opsigt — ved udsøgte manerer, ved alt hvad moden kræver, tabte Novalis sig i mængden; det mere øvede øie saa dog snart i ham en skønhedsaabenbaring. Hans ansigts form og udtryk nærmed sig meget til evangelisten Johannes, som vi ser ham paa de herlige billeder af Albrecht Diirer, der bevares i München og Nürnberg.

Hans tale var livlig og høi, hans bevægelser114

storladne, jeg har aldrig set ham udmattet. Selv naar vi fortsatte vor samtale til langt paa nat, afbrød han den kun med jfri vilje for at søge hvile og læste da endnu en stund, før han sov ind. Kjedsomhed kjendte han ikke, selv i trykkende selskaber mellem middelmaadige hoder; thi han op-daged saa sikkert en eller anden, der kunde meddele ham en endnu fremmed kundskab, som han kunde bruge, hvor ubetydelig den end kunde være. Hans venlighed, hans aabne meddelsomhed gjorde, at han overalt var elsket, hans virtuositet i omgang var saa stor, at daarligere hoder aldrig merked, hvor meget han oversaa dem. Mens han helst aabned sit gemyts dybder i taler, som med begeistring skildred usynlige verdner, saa var han dog glad som et barn, spøgte med den mest naturlige munterhed og stilled sig selv biot for selskabets spøg. Uden forfængelighed eller lærd hovmod, fremmed for alt hykleri og al affektation var han et egte, sandt menneske, den reneste og elskeligste legemliggjørelse af en høi,

udødelig aand."

Hermed kan sammenstilles, hvad Henrik Steffens skriver om Novalis:

„I Jena lærte jeg ogsaa at kjende Novalis. Jeg havde hørt meget tale om ham. Der gaves intet115

menneske, som jeg længtes sterkere efter at lære personlig at kjende. Jeg traf ham først hos Fr. Schlegel. Hans ydre minded ved det første indtryk om hine fromme kristne, som optræder paa en enkel og tarvelig maade. Hans dragt styrked dette første indtryk; thi den var meget tarvelig og lod ingen ane hans adelige byrd. Han var høi og slank; en hektisk konstitution gav sig kun altfor tydelig til-kjende. Hans ansigt foresvæver mig dunkelfarvet, brunet. Hans fine læber, som stundom smilte ironisk, men ialmindelighed alvorsfuldt, viste den største mildhed og venlighed. Men frem for alt laa der i hans dybe øine en ætherisk glød.

Han var heltud digter. Hele tilværelsen opløste sig for ham i en dyb mythus. Skikkelser var for ham bevægelige som ord, og den sanselige virkelighed skued snart mere dunkelt, snart mere klart frem af den mystiske verden, hvori han levede. Man kan ikke kalde ham en mystiker i ordets egentlige betydning; thi disse søgte bag den sanselighed, hvori de følte sig fangne, en dybere hemmelighed, hvori deres frihed og aandelige virkelighed ligger skjult. For ham var denne hemmelighedsfulde verden hans oprindelige hjem; ud fra det skued han ind i den sanselige verden og dens forhold. Den oprindelige116

mythe, som hørte til hans væsen, oplukked for ham selve filosofiens væsen, alle videnskabers, kunsters og de betydeligste personligheders urgrund. Derfor var hans sprogs underfulde ynde, hans stils melodi intet tillært, men netop det naturligste af verden. Derfor bevæged han sig med den samme lethed i videnskaben som i poesien, og de dybeste, ja skjønneste tanker kunde lige saa lidt fornegte sit slegt-skab med eventyret som det mest brogede, tilsyneladende mest vilkaarlige eventyr sin — vistnok skjulte, men dog spekulative — tendens.

Lærlingerne i Sa'is og Heinrich von Ofterdingen maatte gjøre et dybt indtryk og syntes i lighed med hans ætheriske aand paa en oprindelig, naturgiven maade at eie den hemmelighed, som filosofien søger at løse gjennem streng metode.

Derfor kunde han med lethed udtale sig om hvilkensomhelst gjenstand, og naar han selv paa-stod, at filosofen vei burde have en metode, men først da optræde som larer, naar han behersked den og formaaed at demonstrere ud af den, ikke i og gjennem den, saa udtaler han i virkeligheden sit eget væsen klarest og tydeligst.

Novalis kunde navnlig i større selskaber eller i fremmedes nærvær sidde længe hensunken i dyb117

taushed i sine egne tanker. En fin følelse syntes at sige ham, om der var indestængeste og dybt modsatte naturer tilstede: kun hvor beslegtede aander kom ham imøde, gav han sig helt hen. Da talte han gjerne udførlig og viste sig i høieste grad lærerig.

Jeg saa ham i Jena kun nogle faa dage, i Freiberg, hvor han besøgte sin forlovede, Berg-hauptmann von Charpentiers datter, — endelig kun nogle uger — og da allerede betænkelig syg — i Dresden. Jeg forlod ham med en sterk anelse om aldrig at faa se ham igjen. Faa mennesker har efterladt et saa dybt, for hele livet varigt indtryk. Ligesom jeg gjerne var hans tilhører, saa tog han ogsaa hjertelig del i de anskuelser og tanker, som bevægede mig. Hvad jeg lærte af ham, hvad jeg hørte af ham, hvad jeg opleved med ham, ledsagede mit livs sang som en akkompagnerende musik, ofte ligesom et forunderligt eko fra fjerne bjerge, som gjengav for mig høit og aandigt rigere, hvad der hvilte i mit dybeste indre, og hvad jeg neppe vovede at udtale.

Jeg har senere lært at kjende mennesker, som blev ganske behersket af ham, mænd, som vied sig til et helt igjennem praktisk liv, empiriske natur-118

forskere af enhver art, som med ærefrygt skued op til livets aandige hemmelighed og troede den skjulte skat bragt for lyset i hans skrifter. Lig underfulde, meget lovende orakelsprog klang Novalis' digterisk religiøse tanker dem imøde, og de fandt i hans ord noget styrkende, næsten som den fromme kristen i bibelen.

I virkeligheden var Novalis i dybeste forstand kristen og religiøs. Det er bekjendt, at der gives sange af ham, som

hører til det herligste, den kristne kirke kjender.

For mig var Novalis i religiøs henseende vigtigere end nogen anden. Det dybe trosalvor, som gjennemtrængte min barndom, begyndte paany at faa liv i mig og stedse mægtigere at bære al aandig forskning som den allerede givne faste grund for det, som skulde begrundes."

Mf VII.

Heinrich von Ofterdingen.

t den poetiske skabertrang blev vakt til nyt liv i Novalis, det skyldtes, saa vidner han selv, Ludvig Tieck; det verk, som han nu vied sine kræfter, men ikke fik fuldende, bærer ogsaa umiskjendelige spor af at være blevet til under paavirkning af Tiecks Sternbald.

Heinrich von Ofterdingen er som Franz Sternbald en kunstners udviklingshistorie. Fra disse to digterverker stammer det utal af kunstnerromaner og -dramaer, som fylder det 19de aarhundredes literatur. Men begge viser de igjen tilbage til Goethes Wilhelm Meister; dog med den væsensforskjel, at Goethe ikke egentlig beskjæftiger sig med kunstnerens udvikling og vekst som kunstner, men med et famlende menneskes udvikling gjennem mørke til lys, gjennem vildfarelse med hensyn til sit livs kald120

og opgave, til klarhed over sig selv og livet. Det blir med opgiven af kunsten i snevrere forstand en forstaaelse af livet som den store kunst. Altsaa, som det er sagt: fra poesien til prosaen, fra kunsten til livet. Som skuespiller tror Wilhelm Meister at naa sit livs maal; men det blir i det praktiske liv, han finder det: fra theatret gaar han til virkeligheden. Han lignes derfor ogsaa af sin ven med Saul, som gik ud for at søge sin fars æsler, men fandt et kongerige.

Ganske modsat Heinrich von Ofterdingen: Novalis erklærer den ligefrem rettet mod Wilhelm Meister, en digtning han engang saa heilig havde beundret, men nu forkasted „som en Candide,*) rettet mod poesien", som en synd mod poesiens hellige aand. Ikke gjennem poesi til prosa gaar Heinrichs vei, nei, længere og længere ind i poesiens underfulde verden, hvor der stedse aabner sig nye tryllelande, hvor fantasi og virkelighed forenes:

Die Welt wird Traum, Der Traum wird Welt.

At forklare livet poetisk, at vise naturens og

*) C a n d i d e, et af Voltaires mest kjendte skrifter, hvori han spotter kristendommen.121

meneskelivets rigdom paa undere, at aabne blikket for den himmelstige, der knytter baandet mellem slegterne paa jorden og de himmelske aander, at vække sansen for de svundne slegters liv — det er Novalis' hovedtanke i Heinrich von Ofterdingen, en tanke, som forskjellig modificeret kommer igjen hos alle de digtere i vort aarhundredes første halvdel, der har faaet sin indvielse gjennem de tyske romantikere.

Novalis havde selv sagt til Tieck, at hans roman skulde falde i to dele: i den ene vilde han vise, hvorledes Heinrich blev udviklet til digter, i den anden, hvorledes han blev furklaret som digter.

Nøglen til romanens forstaaelse har man fundet i det eventyr af Klingsohr, hvormed 1 ste del slutter, et helt igjennem allegorisk, paa fine enkeltheder rigt eventyr, digtet efter det goetheske mønster („Mähr-chenCi i Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten, som først offentliggjordes i Schillers Horen 1795).

Klingsohrs eventyr gir en fantastisk fremstilling af en kommende guldalder, et tusindaarigt rige, som vil komme, naar denne prosaiske, den overfladiske nyttemorals tid er afløst af en ny tid, en herlig tid, en gylden tid med dunkle, uendelige øine, en profetisk undergjørende tid, som vil vare evig, naar den122

himmelske visdom fSophia) hersker som evig prest-inde i alles hjerter. Eventyret stemmer, som Haym har paavist,*) ganske med den i fragmenterne fremstillede magiske idealisme, ifølge hvilken den tid kunde tænkes at indtræde, da gemyttet og verden var inderlig forenede, og saaledes aanden kunde virkeliggjøre alle sine ønsker, alle sine idealer.

Som motto over eventyret kan man med Haym sætte følgende fragment af Novalis:

„Den nuværende himmel og den nuværende jord er af prosaisk natur; det er nyttens verdens-periode. Verdensdommen er begyndelsen til den ny, poetiske periode."

Lig saamange eventyr handler Klingsohrs om en fortryllelse, som det gjælder at bli løst ud af. Kong Arctur og hans datter venter i sit palads, som ligger indestængt i nattens og isens lænker, paa at fortryllelsen skal hæves — ganske som den i nærværende verdensperiode til rettens strenge former bundne moralske aand. Befrielsen vil hidføres allerede i denne periode ved en forenet virksomhed af Fabel (o: poesien) og hendes bror Eros (o: kjærligheden). Disse er børn af en rastløs arbeidende far, Sindet eller Tanken. Hans hustru,

*) Die romantische Schule, p a g. 3 84.123

det trofaste, varme, smertebevægede Hjerte har født ham Eros, hvorimod Fabel, Eros' melkesøster, er datter af den forføreriske Ginnistan, Fantasien, maanens datter. Ved siden af disse skikkelser forekommer som husalterets vogterinde den guddommelige Visdom: Fabel kalder sig dennes, Sophias guddatter.

Fiendtlige magter vinder overhaand i huset. Medens Eros sammen med Fabel gaar paa reiser, indvikler Skriveren hustyendet i en sammensvergelse: prosaens aand, den indskrænkede, forstandskolde oplysnings aand synes at triumfere over de ædlere aander: far og mor bindes, alteret falder i ruiner. Til al lykke er Fabel, poesien, undkommen. Hun naar først til det ondes rige, hvor de dødbringende Pareer (skjæbnegudinderne) bor. Men hende formaar det onde ikke at skade; hun ødelægger det, idet hun nemlig gir de uhyggelige kvinder i Tarantlernes, lidenskabernes vold. Nu er tiden og forgjængelig-heden ophævede: „hørret er udspundet, det livløse er atter uden sjæl; det levende vil herske og danne og bruge det livløse."

Ogsaa moderens flammedød, hvorover Skriveren glæder sig, blir til gavn for den nye verden.

I det flammende baal gaar den nærværende124

verdens straalende stjernebillede, solen, under: flammen drager mod nord for ved sin varme at bortsmelte isen fraArcturs palads; men moderens aske, som er bleven opsamlet af den utrættelige Fabel, blir af Sophia strøet i skaalen paa det atter opbyggede alter. „Eros og alle, som smager den guddommelige drik, fornemmer i sit indre moderens venlige hilsen." Paa Sophias bud drager saa Eros og Fabel gjennem den forvandlede, blomstrende verden ind i kongens palads. Fabel har fuldendt sin mission: hun fører Eros til hans elskede, kong Arcturs datter, med hvem han forenet vil regjere i al evighed; thi den strenge ret har afstaaet sit herredømme til kjærligheden og friheden. „Fabel" — saaledes slutter Klingsohr sin fortælling — „spandt flittig og sang med klar røst:

Nu grundet riget er for evighed

Og striden vendt til kjærlighed og fred,

Den smerterige drøm er nu tilende,

Sophia evig hjerternes pre stinde.11 * *

*

I dette allegoriske eventyr, som en af romanens personer fortæller, er det altsaa, vi har at søge den røde traad, som drager sig gjennem romanen. For-125

tællingens helt giennemlever selv den udvikling, de kampe og trængsler, som allegorisk er fremstillede i eventyrets underfulde verden.

Helten er historisk og dog ikke historisk: efter navnet falder han sammen med den navnkundige minnesanger i det 13de aarhundrede, en af deltagerne i sangerkampen paa Wartburg; keiser Fredrik 2.'s tid danner baggrunden for de i romanen skildrede begivenheder.

Men Heinrich von Ofterdingen er derhos en selvbekjendelse fra digterens side: ikke alene gjen-nemlever hans helt den samme udviklingsgang som digteren selv; men heltens indre liv er vistnok helt igjennem skildret efter

digterens personlige erfaring. De billeder, Heinrich gir af sin far og mor, minder levende om Friedrich von Hardenbergs forældre, ligesom aabningsscenen i 1ste kapitel er en herlig idyl, grebet ud af livet. Det er visselig barndomsindtryk, som har gjort denne skildring saa frisk og levende.

Det er i barndomshjemmet i Eisenach, den gammeldagse, endnu om middelalderen mindende by i Thüringen ved foden af Wartburg, at fortællingen tar sin begyndelse:

„Forældrene laa allerede i dyb søvn, stueuret126

slog sit ensformige tik-tak, udenfor de klirrende vinduer suste vinden, af og til blev kammeret oplyst af maanens straaleskjær. Ynglingen laa urolig paa sit leie og tænkte paa den fremmede og hans fortællinger.

„Ikke er det bergets skatte, som har vakt saa usigelig længsel i mig," sagde han til sig selv, — „nei, fjernt fra mig er havesygens fortærende lidenskab; men den blaa blomst længter jeg efter at skue. Den ligger mig uafladelig paa sinde, og jeg kan ikke digte og tragte efter noget andet. Slig har jeg aldrig før været tilmode; det er, som om jeg før havde drømt, eller som om jeg havde slumret over i en anden verden; thi i den verden, som jeg ellers leved i, hvem vilde dér ha bekymret sig om blomster! Og om en saa sælsom lidenskab for en blomst har jeg aldrig nogensinde hørt."

Her har Novalis anslaaet tonen, som klinger igjen i hele den romantiske literatur: efter den blaa blomst længter og higer mennesket, efter noget skjønt og herligt, som er langt borte; det kan hos de forskjellige digtere faa forskjellige navne: idealet — himlen — det tabte paradis — en ny himmel og en ny jord. Hos Ingemann t. eks. synger Prokne (sjælen) ud sin længsel efter et bedre land, hjemmet127

hinsides: „Nei, her har jeg slet ikke hjemme!" Hauch ser i denne verden kun drøm og skygge, hinsides den fulde virkelighed. Bjørnson tror i Sigurd Slembe paa et evigt liv, hvor det, som her gik istykker, igjen skal heles, hvor det, som her kun dunkelt og ufuldkomment fik udtryk, skal komme til sin fulde ret.

Og mange flere digtere kunde nævnes.

Og er der ikke sandhed i denne tanke, som behersker digtningen i Iste halvdel af vort aarhundrede saavel i Tyskland som her hjemme?

Eu der ikke noget i vor sjæl, dybest derinde i hjertet, som aldrig tilfredsstilles her i verden, hvor langt vi end naar, hvor mange planer vi end faar virkeliggjort? Troen paa det evige liv, paa en personlig tilværelse efter døden maa ligge dybt begrundet i menneskets væsen, siden den gjør sig gjældende hos saa godt som alle folk paa de forskjelligste kulturtrin. I kristendommen faar denne tro sin stadfæstelse, kristendommen er netop ja og amen til denne trang. Derfor har ogsaa en senere slegts tænkere og digtere, som i denne evighedstrang, i denne himmellængsel finder noget sygeligt, en dette liv herjende og ødende tankegang, følgerigtig vendt sig mod selve kristendommen og erklæret pilgrims-128

følelsen, evighedshaabet, længselen efter et bedre hjem for støv, drysset over sjælen og kvælende dennes frugtbringende livsspirer.

Det er sandt; pilgrimsfølelsen kan bli en sjælelig sygdom, har ofte været det. Mellem Scylla og Carybdis tumles menneskets livsbaad stadig frem og tilbage: mellem en ensidig kvietisme, en sygelig passiv venten paa at tages bort og overklædes — og paa den anden side en rastløs, jordvendt travlhed for rigtig at gjøre sig det hjemligt her og nyde livet, som om det aldrig skulde ta alut.

Her gjælder det jo som saa ofte: det ene skal gjøres, det andet ikke forsømmes. Kun daarlig svarte de gamle eneboere til det ideal, som Kristus har vist menneskene i det nye testamente, naar de flygted bort fra verden, ud i ørken for at ruge over sit savn eller fordybe sig i selvbeskuelse og vente, vente, vente paa dødstimen. Det gjælder jo ogsaa for os, hvad Jesus sagde om sig selv: „Jeg ber gjøre hans gjerninger, som har udsendt mig, saalænge det er dag; natten kommer, da ingen kan arbeide" (Joh. 9, 4). Og dette arbeide, som tilsyneladende kun er udadvendt, kun kommer andre tilgode, det kommer dog i virkeligheden ligesaa vei os selv tilgode; thi netop ved kjærlighedens arbeide129

udvikles vor sjæl, modnes den for evigheden, nærmer den sig til ham, som selv er kjærlighed. Det, som hisset skal fuldendes, maa her begyndes og fortsættes, indtil døden kommer og planter os over i en anden og bedre del af Guds rige. Men under dette kjærlighedsarbeide er evighedshaabet den ledestjerne, som viser os den rette vei og den rette arbeidsmark, evighedstroen rensker arbeidet for det smuds, som tilsøler det, løfter og staalsætter, naar ryggen slappes og træthed lægger sig over sjælen.

Jeg vil ikke miste den blaa blomst for alt i verden: dens farve og duft overgaar al jordisk farve« pragt og vellugt, den maa stadig tilkjæmpes, den hører ikke jorden til, men kan 'derfor heller ikke dø med alt det, som hører jorden til, med alt det mangfoldige, som menneskene begeistres for hernede: kunsttheorier og filosofiske systemer veksler med det stadig vekslende jordliv; men evighedstroen og evighedshaabet er hævet over forkrænkelighedens verden — ja de er som himlens stjerner, der netop i de mørke høstnætter, naar løvet hvirvles til jord og alt hernede bærer dødens præg, netop da tindrer klarere end nogensinde. (Sml. Hauchs digt Bekjen-delse, slutning).

Men — er der indvendt: den romantiske digt-130

ning, ikke mindst hos dens hovedrepræsentanter, en Tieck, en Novalis, fremstiller netop længslen efter den blaa blomst som det første og det sidste i livet, saa den blir en al livskraft fortærende sjælesygdom; det sugende savn — et udtryk, som ofte forekommer hos den danske digter Goldschmidt, er udtrykket, hvormed den romantiske livsanskuelse blir karakteriseret og dømt. Den romantiske digtning kan ikke frikjendes for ofte at have gjort sig skyldig i denne ensidighed; der maatte da ogsaa komme et atterslag, et sterkt krav paa virkelighed i poesien istedetfor drømme, arbeide for uvirksom længsel, udadvendt samfundsarbeide for den stadige selvbetragtning.

Og vor tid har da ogsaa havt nok af sam-fundsarbeidere at opvise paa alle livsomraader: læger for slegtens sygdomme byr sig frem i tusindvis.

Over dette omslag skal vi ikke klage, nei glæde os over alt det liv, det har medført; men protesteres skal der mod realisternes nye ensidighed, mod deres krav paa at repræsentere den ene saliggjørende poesi.

Her skal bestemt hævdes et: baade — ogr ikke et: enten — eller, baade menneskets og digterens ret og pligt til at arbeide paa sin personlige131

udvikling, til at udvikle sit indre menneske ved betragtning og ben — og paa den anden side deres ret og pligt til at være med i arbeidet udadtil for slegtens udvikling og fremadskriden.

Indad og udad maa bevægelsen gaa som vekslingen mellem udvidelse og sammentrækning i den fysiske verden.

Som Hartvig Lassen har paavist i en fortrinlig sammenligning mellem Welhavens og Wergelands digterpersonligheder*) svinger den aandelige virksomhed i almindelighed mellem disse to poler, og vi trænger stadig til repræsentanter for begge livsanskuelser. Den enkelte digter kan gjerne være ensidig, ja, der er med sandhed sagt, at uden ensidighed havde han ikke lidenskab, ikke styrke nok til at indhamre sine tanker i sit folk; som digter kan han være det, men som menneske bør han ligesaavel som vi andre stræbe efter at udvikle sig slig, at begge sider af aandslivet hos ham kommer til sin ret.

Novalis gir os netop en sjæls indre historie, en sjæls selvudvikling gjennem mangehaande ydre oplevelser i Heinrich von Ofterdingen.

*) I Pauss ofr Lassens læsebog, 3die dels 3die afdeling.132

Heinrich sidder ikke og venter med hænderne i skjødet paa, at idealet skal tilfalde ham, som orangerne faldt ned i Aladdins turban; han reiser, studerer naturen og historien, og menneskene først og sidst; han lærer livet at kjende for at forstaa det og saaledes igjen bli en lærer for sine brødre. Med sin mor drager han i følge med en del kjøbmænd til den travle rigsstad Augsburg, til sin bedstefar Schwaning-, underveis kommer historien ham imøde i en gammel eneboers, naturen i en bergmands skikkelse, ligesom de sagn og eventyr, hvormed veien forkortes, handler om poesiens væsen og værd (Arions-sagnet gjengives bl. a., et af romantikernes yndlingsmotiver, behandlet saavel af Friedrich som Wilhelm Schlegel, i dansk literatur af P. L. Møller.) Paa en ridderborg kommer

han korstogene nærmere og faar i en fangen muhamedansk kvinde Suleima et glimt af orienten. Disse forskjellige personligheder karakteriseres gjennem fine lyriske digte, som hører til det bedste i Ofterdingen. Endelig naar de reisende Augsburg, netop som den gamle Schwa-ning holder fest. Her møder Heinrich den navnkundige digter Klingsohr fra Ungarn, i hvis personlighed og tale vi tydelig gjenkjender Goethe. Trods sin antagonisme mod denne digter og spe-133

cielt hans roman Wilhelm Meister gir Novalis ham dog her sin varme hyldest. Klingsohr er den overlegne, verdenserfarne digter, som kan gi Heinrich frugtbare vink, retledning for en kommende digtervirksomhed. Klarhed og ro præger hans digter-fysiognomi, vidt forskjellig fra den gjærende, famlende, higende digterynglings. Men Klingsohr har mer end sin poetiske genius, han har en datter, Mathilde. Overfor hende blir Heinrich tilmode som i drømmen ved synet af den blaa blomst. De to er skabt for hinanden, og pakten sluttes ligesaa hurtig som mellem Friedrich og Sofie von Kühn. Alt er sol og sommer — da svinder bråt den skjønne drøm: Mathilde drukner i en rivende strøm.

I 2den del af fortællingen, som kun er et brudstykke, finder vi helten som pilgrim i dyb sorg vandrende bort fra Augsburg. I et afsides liggende kloster, hvis munke danner en slags aandekoloni, „prester til vedligeholdelse af den hellige ild i unge sjæle", finder han sig selv som afdød; han gjen-nemlever de stemninger, som før havde fundet sit udtryk i Hymnerne til natten. Fra de døde dukker han atter op til livet.

Et syn bringer ham nu usigelig trøst: han ser

i134

den forklarede, han hører hendes røst, og hun forjætter ham erstatning for den tabte:

„Græm dig ikke, jeg er hos dig, du vil endnu en stund bli paa jorden; men den unge pige vil trøste dig, indtil du ogsaa dør og gaar ind til vor glæde/ Denne nye skikkelse Cyane (navnet minder om den blaa blomst) er ogsaa en aabenbaring af idealet.

Ogsaa dette træk viser, at vi i fortællingen har en selvbekjendelse fra forfatterens side: han har indvævet sin egen livsførelse i sin helts historie.

Efter Tiecks meddelelse var det digterens plan, som døden hindred ham i at fuldføre, at lade helten foretage en reise til Italien, til Grækenland, til Orienten, og tilbage til keiser Friedrich 2.s hof og veddekampen paa Wartburg, Saaledes skulde han gjennemleve dybere, rigere end i 1ste del natur, liv, død, krig, slegtens barndom i østerland, historien og poesien. Hjemad gaar veien, hjemad til det hinsidige fædreland — men dette falder sammen med gemyttets indadvendte liv: indad gaar veien. Hele livets maal er den stille betragtnings verden, hin aandens uforstyrrede verden, som Paludan-Muller har skildret os i Tithon, som Beatrice har ført Dante til i det vidunderlige digts slutning, hvor kjær-135

ligheden hersker og dyb fred hviler over alles sind. Der er Mathilde og Cyane blevne til en og samme person, og verset, hvormed eventyret sluttede, har faaet rigere betydning-.

Nu grundet riget er i evighed

Og striden vendt til kjærlighed og fred,

Den smerterige drøm er nu tilende,

Sophia evig hjerternes prestinde.

* *

*

Heinrich von Ofterdingen er som ovenfor sagt kun et brudstykke. Havde digteren levet længe nok til at faa fuldendt verket, var vei lys faldt over det, som nu er dunkelt, ialfald over nogle af de mange mørke steder, hvorover fortolkernes skare bryder sine hjerner. Der vilde dog bli nok igjen at gruble over, om det da lønner

umagen at prøve paa at udfinde dybsindige tanker af eventyrets fantastiske væsener og af selve romanens — 2den dels — ikke mindre fantastiske enkeltheder. Lys er der faldt over meget, siden Dilthey {Preuszische Jahrbücher 1865) har paavist, at Novalis som digter hylded læren om sjælevandring. Men dermed er elter vor mening ogsaa mange tanker dømt, og vi vender os kolde bort fra disse drømme. Det, som blir igjen efter

!136

læsningen af Ofterdingen, er netop det, som høret-virkeligheden og livet til: de friske billeder af tysk smaastadsliv, af Mellemtysklands natur, alt en gjen-speiling af digterens egne oplevelser, og endelig, last but not least: de indstrøede lyriske digte, perler af tysk lyrik.

I disse aabenbarer den romantiske digter sig som en egte søn af Goethe: han gjør sig homogen med alle, udsynger de forskjelligste karakterers følelsesliv, korsfarernes

— Das Grab steht unter wilden Heiden — saavelsom den fangne Suleimas

Bricht das matte Herz noch immer Uliter fremdem Himmel nicht? —

eneboerens

— Gern verweW ich noch im Thale — saavelsom bergmandens

— Der ist der Herr der Erde, TVer ihre Tiefen miszt.

Sangens værd prises i romancen:

Der Sanger geht auf rauhen Pfaden, vinens naturhistorie skildres i den populære: Auf grünen Bergen wird geboren.137

Endelig har vi her slige modsætninger som den skjelmske sang, Schwaning lægger i de unge pigers mund:

Sind wir nicht geplagte Wesen? og de afdødes sang, der skulde lægges ind i 2den del af romanen. I dette mystiske digt, præget af stor skjønhed, men skjæmmet af sanselige billeder, føres vi tilbage til Nathymnerne.

Lied der abgeschiedenen — de afdødes sang — har været et af Novalis' sidste digte. Han har anet, at snart skal hans livs fakkel slukkes, livets uro stilles, livets smerte læges, jordaandens tid være tilende:

Snart din magt maa helt forsvinde, Snart dit laante lys maa blegne, Jordaand, snart vi skal dig binde, Ude er din tid. VIII.

Novalis' sidste dage og død.

r^v% lierede længe havde Friedrich von Hardenbergs helbred været vaklende; saavel sommeren 1798 som 1799 brugte han badene i Teplitz. Vinteren 1799 til 1800 var han for det meste optaget paa salinen Artern, en opmerksom iagttager af saltfabrikationen, rig paa planer til forbedringer af denne. Vidnesbyrd foreligger om, hvor høit man skatted ham her, hvor meget man loved sig af ham. Selv var han glad over at kunne virke i det praktiske liv, over at have lagt filosofien paa hylden, „at være kommen forbi den rene fornufts kolde „spitsbjerge" og atter med liv og sjæl at kunne bo i sansernes brogede, forfriskende land."

Aaret 1800 tegned til at bli et sorgens aar for familien Hardenberg: 4de marts døde pludselig onkelen i Lucklum, dybt savnet af sin bror; foruden139

Friedrich var derhos søstrene Karoline og Sidonie sygelige. Men haabets tegn viste sig ogsaa: et stort embede, amthauptmannstillingen i en af de kursachsiske kredse blev Novalis tilbudt, han kunde fremdeles virke ved salinen, vilde faa et mangesidigt virksomhedsfelt og dog tid til at dyrke sine videnskaber, og — han kunde føre sin Julie hjem, bygge sit eget hus.

Novalis ilte til Dresden, alt blev hurtig ordnet, livet laa sollyst foran ham.

Men Gud vilde det anderledes. Midt under forberedelserne til den nye virksomhed faar han blodhoste, og han maatte bli i Dresden flere uger, i tilsyneladende langsom bedring.

Hans sjælsstemning i denne tid fremlyser af dagbogsoptegnelser:

„Hvad er en angstfuld time, en smertefuld nat,

en trist maaned imod den lange, lykkelige evighed?" — * *

*

„ Nur Glauben, Herr, und Zuversicht,

So für cht' ich für mich utid die Geliebte nicht." * *

„Alt, hvad vi kalder tilfælde, er af Gud. Maatte ikke Kristus se ogsaa sin mor lide usigelig? Aa!140

han ved, hvordan en er tilmode, naar han ser sine

elskte lide, fordi han lider."

* *

*

„Hvo der engang har lært at forstaa, at verden er Guds rige, den hvem engang denne store overbevisning gjennemtrængte med uendelig fylde, han gaar trøstig livets dunkle vei og ser med dyb,

guddommelig ro dets storme og farer imøde."

* *

*

„Naar bare ikke legemlig uro altid skulde blive sjæleuro. Paa legemet lar der sig ikke altid virke; men i sjælen skulde man søge med Guds hjælp at

erhverve sig herredømmet."

* *

*

„Er sjælen rolig, saa vil ogsaa legemet snart

være beroliget."

* *

*

„Hvad der ikke straks vil hjælpe, det hjælper

lidt efter lidt. Kun ikke tabe modet og troen!" * *

*

„Er det kristendom, at være saa kleinmodig?"

* *

*

„Usandhed er ogsaa i en dybere betydning141

slem, da den tilsidst danner en ganske falsk verden

omkring os."

* *

*

September.

„Naar man nu bare kunde si sig selv rigtig

indtrængende, at frygten er mest legemlig." * *

*

„Mod styrker! Herrens vilje ske, ikke min. Taalmod og hengivenhed i Guds vilje er de bedste hjælpemidler. Ogsaa denne lutring skal jeg modtage! Gud kjender sygdommens tid, thi hver sygdom har sin tid. Der gives intet tungere end at have taalmodighed med sig selv — at bære sin

egen svaghed."

* *

*

8de oktober. „At modstaa uroen og angsten, dertil hører den høieste taalmodighed. Men den er ogsaa det bedste

hjælpemiddel derimod."

* *

*

çde oktober. „Hver mørk tanke er en jordisk, forbigaaende angstens tanke."142

i6de oktober.

„Bedst er det, naar man har det sind, at man kan ta imod alt, hvad der sker, med et glad hjerte som en velgjerning af Gud. Ved bøn opnaar man alt. Bøn er et universelt lægemiddel'."

Denne svævende tilstand fik en bråt ende. Den 28de oktober 1800 omkom Hardenbergs 5te søn, en 14 aars gut, i Saale ved Weissenfels. Ved uagtsomhed fik Friedrich dette uforberedt at vide. Det rysted ham dybt og havde en voldsom blodstyrtning tilfølge. Hans forældre skyndte sig til Dresden, hvor han svæved mellem liv og død. Han kom sig lidt, men hans tilstand gav intet haab. Hans brødre Karl og Anton blev hos ham og gav ham trofast pleie. I begyndelsen af januar 1801 kom hans far igjen til Dresden. Han kunde herfra skrive til sin hustru, at han haabed at kunne bringe den syge med sig hjem. Hosten var slem, aandedrættet tungt, saa talen faldt besværlig. Daglige kjøreture, kalkvand og æselsmelk anvendtes. Faderens haab var, at Friedrich stille og gudhengivent vilde bære alt:

„Last von ihm, die lässt sich tragen, Selbstgemachte trägt sich schwer."*)

*) „Byrde, sendt af ham, kan bæres, Selvforskyldt kun bæres tungt."143

Julie fulgte med den dødssyge, som 24de januar vendte hjem.

En tung tid fulgte. Men fred herskede i den syges sjæl, som endnu havde freidigt haab om at komme sig. Stille led de kjære med ham; men tungt var det for faderen ikke at kunne tale med sin søn om det dybeste hjerteforhold. Havde han vidst, hvor nær de i virkeligheden stod hinanden i det religiøse, saa kunde alt gaaet saa let — det skulde han først faa vide efter sønnens død.

I februar 1801 skriver Novalis til Just: „Melkekur synes at gjøre mig godt. Min far afhented mig fra Dresden. Jeg trængte til hvile. Julie ogsaa, som kom med mig og blir hos mig. Jeg har i Dresden gjort mange lærerige erfaringer. Med skrivningen gaar det endnu daarlig, men læse, tænke og følge med kan jeg igjen. Religionen er det store lyspunkt i os, som sjelden blir fordunklet; uden den var jeg ulykkelig!"

I marts, de første foraarsdage kunde han begynde at arbeide. Han læste meget i Bibelen og Lavaters skrifter, drev ogsaa historiske studier.

24de marts flk han besøg af Friedrich Schlegel. Han var glad og talte med iver om sine arbeider: „Meget har jeg

nu først seet i det rette lys,144

og naar jeg igjen blir frisk, da vil jeg først ret kunne skabe!"

Gud vilde det anderledes. 25de marts vaagned Novalis kl. 6 om morgenen og bad sin bror Karl om nogle bøger, han skulde finde noget i, spiste saa frokost og talte livlig til kl. 8. Henved nitiden bad han Karl om at spille for ham paa piano — det gav ham slig fred — og under disse toner slumrede han ind, uden kamp og smerte, til et bedre liv.

Paa den stille kirkegaard i Weissenfels hviler hans støv. I mai 1872 reiste hans digtnings venner en mindestøtte over graven. IX. Eftermæle.

2den iidgave af sine Reden über die Religion, som udkom nogle maaneder efter Friedrich von Hardenbergs død, har Schleiermacher tilføiet følgende ord dér, hvor talen er om den egte fromheds betydning for kunst og videnskab:

„Kun tiende — thi den friske og dybe smerte har ingen ord — vil jeg istedetfor alt andet henvise eder til et herligt eksempel, som I alle burde kjende , . . til den for tidlig henslumrede guddommelige yngling, for hvem alt, hvad hans aand rørte ved, blev kunst, hvis hele verdensbetragtning af sig selv blev til et stort digt, hvem I, uagtet han ikke har udtalt mer end de første lyd, dog maa stille ved siden af de største digtere, hine sjeldne, der er ligesaa dybsindige som klare og levende. Se i ham begeistringens kraft og et fromt gemyts besindighed (Beson-146

nenheii'), og I skal bekjende, at naar filosoferne blir religiøse og søger Gud som Spinoza og kunstnerne fromme og elsker Kristus som Novalis, da vil den store opstandelsesfest kunne feires for begge verdener."

Novalis — Spinoza! En forunderlig sammenstilling! Og Spinoza, panteisten, fremstillet som mønster for tænkere, der søger Gud — vi steiler . . . mindes saa, at Schleiermacher selv var panteistisk i sin tænkning, Novalis ogsaa paa denne afvei, men redded sig ud og fandt frem til den personlige, i sin menighed levende Kristus.

Ser vi nærmere paa den aandelige udvikling i vort aarhundrede, saa lærer vi at forstaa en tale som Schleiermachers, forstaa kristnes sympathi for Spinoza. Denne tænkers indflydelse skulde nemlig bli af betydning for kirkens brud med rationalismen. Mange, der efter indre kamp, tvil og gjæring omsider naaed frem til fuld positiv kristentro, gjennemgik et stadium paa livsveien, da Spinoza var et stort lys for dem. Mange blev hos ham og kom aldrig videre.

Rationalisternes gud var som ovenfor sagt den store verdensbygmester, der tilfreds med sit verk hviler i uforstyrret, ophøiet ro, fjernt fra vore låve147

tuer. Men dette er ikke den gud, som hjertet skriger efter; en slig gudstro er stene og ikke brød for en hungrig, lidende, syndebøiet sjæl. Hvad fornuften opkonstruerer sig, lar hjertet koldt, gir ingen næring til følelsen og fantasien. Derfor maatte der komme et atterslag, en aandelig reaktion. Veien gik først gjennem naturen, den store, underfulde natur, som — ikke dybt nok, ikke grundig nok studeret — havde ført bort fra kristendommen, men nu skulde føre tilbage.

Det store kunstverk forudsatte en stor kunstner; men kunstverket er ikke et engang for alle færdigt og afsluttet verk, det udføres paany hver dag: en hellig, hemmelighedsfuld iboende kraft fornyer det hele, besjæler, beliver, sammenholder alnaturen, virker i det største, i det mindste

„i sole, i violer her, her, her er guddommen, i ham er, blir og rører alt levende sig ligefra menneskehjertet til den mindste blomst paa marken.

Verdenssjælen, aabenbarende sig paa utallige maader — det er Gud, saa lærte Spinoza og bøied sig i dyb ærefrygt for det store mystiske alliv, følte sig et med det uendelige.

Denne følelse for det uendelige, det var efter148

Schleiermacher netop særkjendet for den egte religiøsitet.*)

Allivet, som bestaar, naar de enkelte væsener forgaar, det er det evige, det uforgjængelige; det vækker beundring og ærefrygt, til det hengiver den følende sjæl sig, det bankende hjerte sig. I Hymnerne til natten sænker Novalis sig ned i dette al-livets urgrund: døden er veien til en gjenforening med allivets kilde.

Men hvad blir dette andet end det store Nirwana? det store, mystiske rige, som samler alle sjæle til sig saaledes, at det personlige enkeltliv ophører med sine smerter, sine lidenskaber, sit haab og sin frygt? Er det ikke her de har havnet saamange af vor tids tænkere og digtere, englænderen Shelley, italieneren Leopar di og mange, mange flere? De er blit dødens digtere, dødens og ikke livets, der har bragt dem saamange skuffelser.

Men menneskehjertet kan ikke slaa sig til ro med denne tro, hjertet tørster efter liv, higer efter personligt liv, efter et varmt bankende hjerte, som

* „Praxis ist Kunst, Speculation ist "Wissenschaft, Religion ist Sinn und Geschmack fürs Unendliche." Af Sehl ei er-machers Reden über die Religion.149

kan møde dets bankende hjerte. Det vender sig med gru bort fra Schopenhauers og David Strausses nye buddhisme. Med Novalis søger og finder det ærlige hjerte den levende Gud. Hvad Schleiermacher først efterhaanden, gjennem et langt tankearbeide udvikled sig henimod, det havde digteren allerede givet et veltalende, et herligt vidnesbyrd i sine Geistliche Lieder-, at sjælen ikke stilles tilfreds ved nogen filosofi, ligesaalidt ved en mystisk pan-theisme som ved en fornuftklar deisme, at sjælen tørster efter personligt liv, liv med Gud, ikke et mystisk drømmeliv, ikke en passiv hensynken i alt-guderiets store favn, men bevidst samliv med en personlig levende Gud, som forstaar os, som kjender vor sorg og vor glæde, fordi han er bleven vor bror, som elsker os og vil gyde olie og vin i vore saar, som gir os sit eget sind, sin egen aand, kjærlighedens, renhedens, kraftens, visdommens aand, bønnens aand!

Derfor lever ogsaa hans aandelige sange efter ham som hans sjæls sjæl, det bedste af alt, han var og havde.

Filosofiske systemer og kunsttheorier aflægges som slidte klædningsstykker; men et personligt menneskeliv, levet i samfund med den levende Gud, det150

mister aldrig sit værd, det er et uvurderligt eksempel for alle tider, for alle slegter, og et egte, uforfalsket udtryk for et personligt menneskeliv i kamp og smerte, gjennem merke til lys, gjennem strid til fred, fra frygt til haab, det eier vi i Novalis' Geistliche Lieder. Gjennem dem skulde ogsaa faderen efter døden gjenvinde sin søn i dyb, inderlig forstaaelse.

Kort tid efter sønnens død var nemlig den gamle Hardenberg i kirken i Herrnhut og sang med menigheden sangen:

Was wär ich ohne dich gewesen ?

Was würd ich ohne dich nicht sein ?

Hvad havde uden dig jeg været ?

Hvad vilde uden dig jeg bli?

(Se ovenfor side 50).

Da man forlod kirken, spurgte han, hvem der havde digtet denne vidunderlig skjønne sang.

„Deres søn," var svaret, som greb den gamle sterkt. Saa var da den samme Frelser bleven sønnens eiendom, som lige fra ungdomstiden havde været faderens et og alt. Jeg tænker, hjertet har følt en stor byrde borttaget, de mange tunge tvils151

byrde og opsendt takken til ham, som gjør alle ting vei, som fører os paa underlige veie iblandt, de forskjellige mennesker paa forskjellige livsveie, men altid paa gode veie, naar maalet naaes, som er sjælens evige, uforstyrrede samliv med Gud selv.

Og dette eftermæle skal digteren beholde, naar alt andet skifter: den literære smag veksler jo med de vekslende

tiders behov, og Novalis har lidt saa mange digteres skjæbne, først at hæves til skyerne som det store geni, det uopnaaelige mønster, for saa ligesaa ensidig at forkastes, haanes og — glemmes. I aarhundredets første aartier stod Novalis som den typiske digter, hans blaa blomst var symbolet for alle romantikkens idealer, hvad enten idealet var eventyrets brogede fantasiverden eller en herlig riddertid, som for længst var svundet og aldrig lod sig ønske tilbage — den havde vei i virkeligheden aldrig eksisteret — eller det var et tusindaarigt rige, hvor alle savn stilles, alle sorger slukkes, strid og nød ei kjendes.

Træt af at søge uopnaaelige idealer, mat af fantasiens vilde flugt vendte siegten sig igjen mod jorden for at gjøre det mest mulige ud af den forhaandenværende virkelighed; siegten lod idealerne flyve og holdt sig til det reale som Goethes Meister,152

der lod kunstnerdrømmene fare for at bli læge. Nu skal ogsaa kunsten og literaturen være læge, reformator, samfundsforbedrer. Nu gjælder det at kjende sig selv og de faktorer, hvormed vi hernede har at regne. Hvortil tjener da de evige idealer? Hvortil drømmene? Hvortil symbolerne?

Nei, sværmere som Novalis duer ikke mer, lyder de vises ord. Og dog, saalænge menneskehjertet endnu føler trang til noget evigt og uforgjænge-ligt, saalænge det higer efter noget over verden og ingen fred finder ved alt det, som er i verden, saa længe vil der gives romantik og idealisme i verden.

Lad kun verdens vise fornegte evighedstrangen, den er der, den lar dem ingen ro, i samvittigheden skriger den, fornegterne vidner selv derom ved de stadige angreb paa troen og ved den indre strid, som splitter dem ad.

Er der ikke vaarbud i luften? Tegn, som tyder paa en gjenfødelse af siegten til en ny idealisme, en ny romantik, til nyt liv for og med det evige, liv i samfund med Gud?

Med rigere verdenserfaring, men røvet mange illusioner vender siegten tilbage til sit ophav, som den forlorne søn vender hjem til faderhuset. Naar det sker, da kommer ogsaa hans ord igjen til ære,153

som selv prøvet i lidelsens bitre skole raabte til sine venner, at de maatte gaa ud paa veiene og hente alle hjem, alle de vildfarne — hjem, hjem til vor Faders hus.

Oh! geht Jiinaus auf allen Wegen Und holt die Irrenden herein, Streckt Jedem eure Hand entgegen Und ladet froh sie zu uns ein. Der Himmel ist bei uns auf Erden, Im Glauben schauen wir ihn an; Die eines Glaubens mit u?is werden, Auch denen ist er auf g ethan. Tillæg,

4 af Novalis' Geistliche Lieder. I.

Was wär' ich ohne dich gewesen? Was würd' ich ohne dich nicht sein? Zu Furcht und Aengsten auserlesen, Ständ ich in weiter Welt allein. Nichts wüszt' ich sicher, was ich liebte, Die Zukunft war' ein dunkler Schlund; Und wenn mein Herz sich tief betrübte: Wem thät ich meine Sorge kund?

Einsam verzehrt von Lieb' und Sehnen, Erschien mir nächtlich jeder Tag; Ich folgte nur mit heiszen Thränen Dem wilden Lauf des Lebens nach. Ich fände Unruh im Getümmel, Und hoffnungslosen Gram zu Haus. Wer hielte ohne Freund im Himmel, Wer hielte da auf Erden aus?155

Hat Christus sich mir kund gegeben, Und bin ich seiner erst gewisz, Wie schnell verzehrt ein lichtes Leben Die bodenlose Finsternisz. Mit ihm bin ich erst Mensch geworden Das Schicksal wird verklärt durch ihn, Und Indien musz selbst im Norden Um den Geliebten fröhlich blühn.

Das Leben wird zur Liebesstunde, Die ganze Welt spricht Lieb' und Lust, Ein heilend Kraut wächst jeder Wunde Und frei und voll klopft jede Brust. Für alle seine tausend Gaben Bleib' ich sein demuthvolles Kind, Gewisz ihn unter uns zu haben, Wenn zwei auch nur versammelt sind.

O! geht hinaus auf allen Wegen Und holt die Irrenden herein, Streckt jedem eure Hand entgegen Und ladet froh sie zu uns ein. Der Himmel ist bei uns af Erden, Im Glauben schauen wir ihn an; Die Eines Glaubens mit uns werden, Auch denen ist er aufgethan.

Ein alter, schwerer Wahn von Sünde War fest an unser Herz gebannt;156

Wir irrten in der Nacht wie Blinde, Von Reu' und Lust zugleich entbrannt. Ein jedes Werk schien uns Verbrechen, Der Mensch ein Götterfeind zu sein, Und schien der Himmel uns zu sprechen, So sprach er nur von Tod und Pein.

Das Herz, des Lebens reiche Quelle, Ein böses Wesen wohnte drinn; Und wards in unsrem Geiste helle, So war nur Unruh der Gewinn. Ein eisern Band hielt an der Erde Die bebenden Gefangnen fest; Furcht vor des Todes Richterschwerte Verschlang der Hoffnung Ueberrest.

Da kam ein Heiland, ein Befreier, Ein Menschensohn voll Lieb' und Macht, Und hat ein allbelebend Feuer In unserm Innern angefacht. Nun sah'n wir erst den Himmel offen Als unser altes Vaterland; Wir konnten glauben nun und hoffen, Und fühlten uns mit Gott verwandt.

Seitdem verschwand bei uns die Sünde, Und fröhlich wurde jeder Schritt; Man gab zum schönsten Angebinde Den Kindern diesen Glauben mit;157

Durch ihn geheiligt zog das Leben Vorüber wie ein sel'ger Traum, Und ew'ger Lieb' und Lust ergeben Bemerkte man den Abschied kaum.

Noch steht in wunderbarem Glänze Der heilige Geliebte hier; Gerührt von seinem Dornenkranze Und seiner Treue weinen wir. Ein jeder Mensch ist uns wilkommen, Der seine Hand mit uns ergreift, Und, in sein Herz mit aufgenommen, Zur Frucht des Paradieses reift.

IL

Wenn alle untreu werden, So bleib' ich dir doch treu; Dasz Dankbarkeit auf Erden Nicht ausgestorben sei. Für mich umfing dich Leiden, Vergingst für mich in Schmerz; Drum geb' ich dir mit Freuden Auf ewig dieses Herz.

Oft musz ich bitter weinen, Dasz du gestorben bist,158

Und mancher von den Deinen Dich lebenslang vergiszt. Von Liebe nur durchdrungen Hast du so viel gethan, Und doch bist du verklungen, Und keiner denkt daran.

Du stehst voll treuer Liebe Noch immer jedem bei, Und wenn dir keiner bliebe, So bleibst du dennoch treu. Die treuste Liebe sieget; Am Ende fühlt man sie, Weint bitterlich und schmieget Sich kindlich an dein Knie.

Ich habe dich empfunden; O lasse nicht von mir; Lasz innich mich verbunden Auf ewig sein mit dir. Einst schauen meine Brüder Auch wieder himmelwärts Und sinken liebend nieder, Und fallen dir ans Herz.159

III.

Wo bleibst du, Trost der ganzen Welt? Herberg' ist dir schon längst bestellt. Verlangend sieht ein jedes dich, Und öffnet deinem Segen sich.

Geusz, Vater, ihn gewaltig aus, Gieb ihn aus deinem Arm heraus; Nur Unschuld, Lieb' und süsze Scham Hielt ihn, dasz er nicht längst schon kam.

Treib' ihn von dir in unsern Arm. Dasz er von deinem Hauch noch warm, In schweren Wolken sammle ihn Und lasz ihn so hernieder ziehn.

In kühlen Strömen send' ihn her, In Feuerflammen lodre er, In Luft und Oel, in Klang und Thau Durchdring' er unsrer Erde Bau.

So wird der heil'ge Kampf gekämpft, So wird der Hölle Grimm gedämpft, Und ewig blühend geht allhier Das alte Paradies herfür.

Die Erde regt sich, grünt und lebt; Des Geistes voll ein jedes strebt Den Heiland lieblich zu empfahn, Und beut die vollen Brüst' ihm an.160

Der Winter weicht; ein neues Jahr Steht an der Krippe Hochaltar: Es ist das erste Jahr der Welt, Die sich dies Kind erst selbst bestellt.

Die Augen sehn den Heiland wohl, Und doch sind sie des Heilands voll; Von Blumen wird sein Haupt gesmückt, Aus den'n er selbst holdselig blickt.

Er ist der Stern, Er ist die Sonn', Er ist des ew'gen Lebens Bronn; Aus Kraut und Stein und Meer und Licht Schimmert sein kindlich Angesicht.

In allen Dingen sein kindlich Thun. Seine heisze Liebe wird nimmer ruhn; Er schmiegt sich seiner unbewuszt Unendlich fest an jede Brust.

Ein Gott für uns, ein Kind für sich Liebt er uns all' herzinnichlich, Wird unsre Speis' und unser Trank; Treusinn ist ihm der liebste Dank.

Das Elend wächst je mehr und mehr, Ein düstrer Gram bedrückt uns sehr: Lasz, Vater, den Geliebten gehn; Mit uns wirst du ihn wieder sehn.161

IV.

Wer einmal, Mutter, dich erblickt, Wird vom Verderben nie bestrickt: Trennung von dir musz ihn betrüben, Ewig wird er dich brünstig lieben, Und deiner Huld Erinnerung Bleibt fortan seines Geistes höchster Schwung.

Ich mein' est herzlich gut mit dir; Was mir gebricht, siehst du in mir. Las, süsze Mutter, dich erweichen, Einmal gieb mir ein frohes Zeichen. Mein ganzes Dasein ruht in dir: Nur einen Augenblick sei du bei mir.

Oft, wenn ich träumte, sah ich dich So schön, so herzensinnichlich; Der kleine Gott auf deinen Armen Wollt' des Gespielen sich erbarmen, Du aber hobst den hehren Blick, Und gingst in tiefe Wolchenpracht zurück.

Was hab' ich Armer dich gethan? Noch bet' ich dich voll Sehnsucht an. Sind deine heiligen Kapellen Nicht meines Lebens Ruhestellen? Gebenedeite Königin, Nimm dieses Herz mit diesem Leben hin!Du weiszt, geliebte Königin, Wie ich so ganz dein eigen bin. Hab' ich nicht schon seit langen Jahren Im Stillen deine Huld erfahren? Als ich kaum meiner noch bewuszt, Sog ich schon Milch aus deiner sel'gen Brust.

Unzähligmal standst du bei mir, Mit Kindeslust sah ich nach dir; Dein Kindlein gab mir seine Hände, Dasz es dereinst mich wieder fände; Du lächeltest voll Zärtlichkeit Und küsztest mich: o himmelsiisze Zeit!

Fern steht nun diese sel'ge Welt, Gram hat sich längst zu mir gesellt, Betrübt bin ich umhergegangen; Hab' ich mich denn so schwer vergangen? Kindlich berühr ich deinen Saum: Erwecke mich aus diesem schweren Traum.

Darf nur ein Kind dein Antlitz schau'n Und deinem Beistand fest vertrau'n, So löse doch des Alters Binde Und mache mich zu deinem Kinde: Die Kindeslieb' und Kindestreu Wohnt mir von jener goldnen Zeit noch bei.

Noter.

1. Det biografiske stof er væsentlig hentet fra:

Friedrich von Hardenberg (genannt Novalis). Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs, herausgegeben von einem Mitglied der Familie. Gotha. Perthes 1873. (Den senere, øgede udgave af denne Nachlese kjender jeg ikke). Derhos Tiecks Lebensskizze Novalis foran udgaven af hans skrifter samt Beyschlag, Novalis Gedichte, 2te Auflage, Leipzig 1872 (Einleitung: Novalis Biographie).

2. For fremstillingen af Novalis som digter af Geistliche Lieder har jeg havt god hjelp i:

Dr. G. A. L. Baur Novalis als religiöser Dichter, Ein Vortrag. Leipzig 1877.

Efterat mit skrift var saagodtsom udarbeidet, liar jeg lært at kjende de sidste større skrifter om Novalis:

Novalis Leben, Dichten und Denken. Auf Grand neuerer Publikationen im Zusammenhang dargestellt von Dr. A. Schubart. Gütersloh. Bertelsmann 1887 — og Novalis (Friedrich von Hardenberg). Eine biographische Charakteristik von Just Bing. Hamburg und Leipzig, Voss. 1893.

Rettelser.

Side 19 linie 1 fra n. i v s læs: livs.

— 45 — 11 fra o. a t s a a a t „ a t s a a. -»-54— 4 — tro „ hu.

— * — 5 fra n. f a v n „ li a v n.

— 56 — 9 — dich „ ihn.

Noter.

1. Det biografiske stof er væsentlig hentet fra:

Friedrich von Hardenberg (genannt Novalis). Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs, herausgegeben von einem Mitglied der Familie. Gotha. Perthes 1873. (Den senere, øgede udgave af denne Nachlese kjender jeg ikke). Derhos Tiecks Lebensskizze Novalis foran udgaven af hans skrifter samt Beyschlag, Novalis Gedichte, 2te Auflage, Leipzig 1872 (Einleitung: Novalis Biographie).

2. For fremstillingen af Novalis som digter af Geistliche Lieder har jeg havt god hjelp i:

Dr. G. A. L. Baur Novalis als religiöser Dichter, Ein Vortrag. Leipzig 1877.

Efterat mit skrift var saagodtsom udarbeidet, liar jeg lært at kjende de sidste større skrifter om Novalis:

Novalis Leben, Dichten und Denken. Auf Grand neuerer Publikationen im Zusammenhang dargestellt von Dr. A. Schubart. Gütersloh. Bertelsmann 1887 — og Novalis (Friedrich von Hardenberg). Eine biographische Charakteristik von Just Bing. Hamburg und Leipzig, Voss. 1893.

Rettelser.

Side 19 linie 1 fra n. i v s læs: livs.

— 45 — 11 fra o. a t s a a a t „ a t s a a. -»-54— 4 — tro „ hu.

— * — 5 fra n. f a v n „ li a v n.

— 56 — 9 — dich „ ihn.